

ATT FÄRGAS AV SVERIGE

Upplevelser av diskriminering och rasism bland
ungdomar med afrikansk bakgrund i Sverige

Viktorija Kalonaityte
Victoria Kawesa
Adiam Tedros

FÖRFATTARNAS FÖRORD

”Jag känner att jag kan göra precis vad som helst. Jag kanske är en romantiker, men jag känner att jag kan göra precis vad jag vill. Det kan vara svårt, jag är svart, och det har så många människor talat om för mig. Det kommer att vara en utmaning, men jag känner att jag är redan så van vid att allting ska vara en utmaning hela tiden. Det enda är att jag... om jag någon gång i livet skulle se tillbaka och känna att ingen känner mig, ingen vet vem jag är; alla vänner, pojkvänner, arbetskamrater ser mig som ’den svarta kvinnan från Afrika’, istället för att se mig som den person jag är, som alla andra, som har ett namn, ett ursprung, hund, katt, medan jag ses som den där afrikanen, det tycker jag är lite kusligt.”

Det är kusligt att leva med människor och aldrig vara känd som en individ, som en människa med namn, med preferenser och en personlig historia. En dystopi i vilken man kan dela ett liv, ett rum och många år med andra människor ständigt iklädd en mask andra har valt ut åt en.

Men detta är Sandras berättelse och det är Sandras liv som ger upphov till hennes farhågor – det som är ett skräckscenario för vissa är hennes livsvillkor som hon tvingas väga mot sina drömmar. Livet är en utmaning. Att sträva mot sina drömmars mål är en utmaning när man är ung och svart i Sverige, är hennes budskap. Samtidigt som utmaningar är något som hon har fått möta hela sitt liv, förblir rätten att bli erkänd som människa en rätt som hon vid varje givet tillfälle kan nekas.

Vi har valt att inleda rapporten med Sandras röst då hennes framtidsvision sammanfattar allt det som kännetecknar den samling berättelser vi har tagit del av – mod och hopp i ljuset av vetenskapen om att man har och sannolikt kommer att diskrimineras och behandlas rasistiskt. Denna samling berättelser handlar om att vara ung, om att vara svart i Sverige, om att tidigt lära sig att man är annorlunda. Samt hur ens hudfärg när som helst kan användas för att avfärda en. Samtidigt är det en samling berättelser om unga personer som kämpar, som strävar och som drömmer och som, i slutändan, ställer krav. Vi vill tacka alla ungdomar och unga vuxna som har valt att dela med sig sina erfarenheter och upplevelser som utgör denna rapports stomme. Vår uppgift är att göra dessa berättelser rättvisa. Läsarens uppgift, anser vi, är våga möta ungdomarnas krav.

1. INLEDNING.....	4
2. TEORETISKA UTGÅNGSPUNKTER.....	5
3. METOD.....	9
3. 1 ANALYTISKT TILLVÄGAGÅNGSSÄTT.....	10
3.1.1 <i>Studiens disposition.....</i>	11
4. UPPLEVD DISKRIMINERING OCH RASISM: UNGDOMARNA BERÄTTAR	12
4. 1. IDENTITETSPOSITIONER OCH VÅLD.....	12
4.1.1 <i>Tidiga erfarenheter av rasism och diskriminering.....</i>	12
4.1.2 <i>Rasistiskt språkbruk.....</i>	14
4.1.3 <i>Integritetskränkningar.....</i>	15
4.1.4 <i>Sexuella trakasserier.....</i>	17
4.1.5 <i>Väktare och polis.....</i>	19
4.1.6 <i>Hatbrott.....</i>	23
4. 2 ATT KRÄNKAS OCH LEVA – MÖTEN MED OLIKA INSTITUTIONER.....	25
4.2.1 <i>Skolan.....</i>	25
4.2.2 <i>Arbetslivet.....</i>	27
4.2.3 <i>Det offentliga rummet.....</i>	30
4.2.4 <i>Kärleksliv och relationer.....</i>	32
4.2.5 <i>Massmedia.....</i>	33
4.3 REVOLTERA ELLER FLY? – UNGDOMARNAS ÖVERLEVNADSSTRATEGIER OCH FRAMTIDSSYN	34
4.3.1 <i>Vardagsstrategier.....</i>	34
4.3.2 <i>Anmälning av rasism och diskriminering.....</i>	37
4.3.3 <i>Förebilder.....</i>	38
4.3.4 <i>Framtiden.....</i>	39
5. SLUTDISKUSSION.....	41

1. Inledning

Sverige är ett mångkulturellt land, och befolkningen inbegriper personer med olika religioner, hudfärg och fenotyper. Alltjämt närvarande är dock en rad olika negativa föreställningar, beteenden och sociala strukturer, med rötter i rasbiologi, en hierarkisk syn på fenotyper och etnisk ursprung (Pripp 2001, Mulinari 2002, Dahlstedt & Lindberg 2002). Med andra ord råder etnifierad ojämlikhet i Sverige och diskrepanser längs etniska skiljelinjer. De ovannämnda studier identifierar ett mönster som kan hänföras till den koloniala maktordningen. Högst upp i maktordningen befinner sig den etniska majoritetsbefolkningen i Sverige samt grupper av invandrare som kan sägas påminna om den. Dessa grupper utgörs av personer med bakgrund från vissa delar av västvärlden, t.ex. Norden, Tyskland, Storbritannien och USA. Rangordningen i den fallande skalan följer sedan ett mönster där asiater och afrikaner värderas lägst. Av vikt är faktorer som namn, hudfärg och fenotypiska drag (de los Reyes m.fl. 2002, Dahlstedt, Dahlstedt & Lindberg 2002).

Den neo-koloniala rangordningen längst etnifierade skiljelinjer innebär att olika etniska grupper har olika förutsättningar i det svenska samhället, och även att de tilldelas olika, strukturellt betingade positioner gentemot såväl majoritetsbefolkningen som varandra. Det finns således anledning att studera grupperns specifika förutsättningar och strukturer inom vilka dessa specifika förutsättningar realiserar. Det finns studier som har belyst den etniska hierarkins effekter på bostadsmarkanden, arbetsmarknaden och den politiska representationen (Andersson 2002, Blomqvist 2005, Molina 1997, Neergaard 2002, Schierup 1994). De Los Reyes & Winborg (2002) översikt tyder på att den etniska hierarkin återspeglas även i skolvärlden, media och rättsväsendet. Även Brunos (2004) studie visar att konstruktionen av invandraren i nyhetsmedia går till genom att invandraren exotiserar och den svenska nyhetsrapporteringen sätter upp gränser mellan Sverige och flyktingar samt mellan svenskar och invandrare.

Studier av den etniska hierarkin identifierar hur diskrimineringen verkar i olika sociala sfärer. En annan sida av den neo-koloniala maktordningen är upplevelser av etnisk diskriminering bland personer som utsätts för diskriminering. Anders Lange som studerat förekomsten av etnisk diskriminering menar att bland invandrade upplever personer med lägre inkomst, lägre utbildning, samt kortare vistelsetid i Sverige att de utsätts för högre grad av diskriminering än personer med hög inkomst, hög utbildning samt längre vistelsetid i Sverige (Lange 1999). Lange ställde även frågor om polisen och där framkom att var tionde bland samtliga tillfrågade upplevde att de hade blivit illa behandlad vid kontakter med polisen (Lange 1999)

Existerande studier, som vår diskussion visar, behandlar etnisk diskriminering i termer av övergripande diskrimineringsmönster samt upplevelser av specifika sociala institutioner såsom media. Vi skulle kunna tala om dessa diskrimineringsmönster som institutionaliserad rasism. Samtidigt finns det en annan, lika viktigt, men mer sällan studerad diskrimineringsdimension – vardagsrasism. Vardagsrasism är ett begrepp som har myntats av Essed (1991), och används för att tala och teoretisera särskiljande på etniska och rasifierade grunder som inte leder till kumulativa institutionella diskrimineringsmönster, utan snarare sker i vardagen och leder till ett samlat vardagslivsmönster av differentiering, upplevelser av kränkning och negativ särbehandling.

En svensk studie som just behandlat vardagsrasismens förekomst och mekanismer i Sverige är Ulrika Schmauchs avhandling "Den osynliga vardagsrasismens realitet" (2006). Schmauch har intervjuat personer med afrikansk bakgrund¹ och finner att vardagsrasismens uttryck är mångfacetterade. Det rör sig om direkt rasistiska kommentarer men även diffusa kommentarer samt en känsla av utanförskap. Enligt Ulrika Schmauch finns en utbredd tystnad kring de erfarenheterna av rasism dessa människor gör i sin vardag. Det är svårt att sätta ord på upplevelserna, och de som försvarar sig misstänkliggörs ofta och får till exempel höra att de är överkänsliga eller inte förstår sig på den svenska kulturen. Tystnaden försvårar motståndet, och istället för att tillsammans arbeta mot diskriminering försöker man hantera sina upplevelser på egen hand.

Vidare finner hon att det fanns tre olika strategier som nyttjades i syfte att få vardagen att fungera. Den första strategin innebar ett osynliggörande av händelsen, eller att andra förklaringar till det inträffade ges av den drabbade. Ansvaret läggs då ofta på individen själv. Den andra strategin innebar istället ett distansering från upplevelser av rasism och utanförskap där en framträdande strategi var att fly från den geografiska orten där kränkningarna tog plats. Den tredje motståndsstrategin var att ta kontroll över sina egna upplevelser samtidigt som ungdomarna försökte att försvara sig (Schmauch 2006:182).

Dessa forskningsbidrag, anser vi, tyder på att det finns ett behov av studier specifikt om etniska och rasifierade gruppers förutsättningar genom att titta på ett brett spektrum av diskrimineringsformer. Vi anser att den afrikanska gruppen, trots att den har bevisats befinna sig i en lågt värderad position i Sverige är i dagsläget bristfälligt studerad. Vår övergripande forskningsfråga är således att ta reda på hur diskriminering och rasism upplevs av personer med afrikansk bakgrund i form av institutionaliserad diskriminering och vardagsrasism. Vidare är det viktigt att belysa förekomsten och utbredningen av hatbrott mot gruppen afrikaner. I samma anda anser vi att diskriminering och rasism behöver studeras utifrån det s.k. intersektionella perspektivet (t ex de los Reyes & Mulinari 2005, Lykke 2005). Centralt i det intersektionella perspektivet är flera strukturella differentieringsgrunder viktiga att inkludera i analysen. I vårt fall har vi valt att titta på genusdimensionen i upplevelser av rasism och diskriminering bland personer med afrikansk bakgrund.

I denna delrapport avgränsar vi oss till gruppen ungdomar och unga vuxna med afrikansk bakgrund och delrapportens syfte är synliggörande av upplevelser av rasism och diskriminering. Vår ambition är att identifiera vad som upplevs som kränkande och i vilka sociala rum dessa kränkningar förekommer; lika så att belysa de konsekvenser dessa kränkningar för med sig beroende på deras art och social arena inom vilken diskrimineringen sker. Vidare vill vi identifiera de berörda ungdomarnas strategier för att hantera diskriminering och rasism i vardagen. Det som är viktigt att kartlägga i detta fall är hur ungdomarna resonerar kring dessa upplevelser, men också vilka typer av stöd de har och efterfrågar

2. Teoretiska utgångspunkter

Vår uppgift är, som det går att utläsa i problemdiskussionen, att synliggöra ungdomarnas och de unga vuxnas erfarenheter av diskriminering och rasism, samt ta fasta på deras strategier att

¹ Hon inkluderar även personer födda i Sverige med en afrikansk förälder..

hantera dessa incidenter i vardagen. Dessa syften innebär att vår primära uppgift är att sätta ungdomarnas berättelser i centrum och genom en tolkande ansats identifiera och presentera de upplevelser som är återkommande, såväl spridningsmässigt bland de intervjuade som frekvensmässigt i varje intervjuades erfarenheter.

Samtidigt vill vi inte relativisera eller individualisera de intervjuade ungdomars utsagor. Det vore teoretiskt inkorrekt att hävda att det som vårt material tillåter att ta fasta på som upplevd diskriminering och rasism är subjektiva i högre grad än andra erfarenheter av orättvisor i samhället. Tvärtom, vår utgångspunkt är att ungdomarnas upplevelser är representativa för strukturella problem och naturaliserade uttryckssätt som stereotypifierar och kränker personer med afrikansk bakgrund.

Vår övergripande teoretiska position är att rasism och etnisk diskriminering som fenomen har sin grund i en **rasistisk diskurs**, dvs. en underliggande samling systematiserade föreställningar om fenotyper, karaktärsdrag och makthierarkier mellan dessa (se tex. Van Dijk 1993). Rasism som diskurs skapar och vidmakthåller föreställningar om att hudfärg och vissa fenotypiska drag är kopplade till karaktärsdrag, graden av kultivering och intellektuell utveckling samt kulturell och nationell tillhörighet (Young 1995). Den rasistiska diskursen samexisterar med flertal andra möjliga föreställningssystem, samtidigt som den uppvisar en inbördesvariation. Det går således att tala om olika rasistiska diskurser såsom Orientalism (gäller Asien och Mellanöstern), tropikalisering (gäller Latinamerika) samt primitivism (gäller Afrika) (Prasad 2005). Dessa vidareför icke-realistiska föreställningar om grupper och regioner de gör anspråk på att avbilda.

Det är fokus på afrikansk bakgrund och den sistnämnda diskursen om primitivism, som är vårt bidrag till studier av etnifierade hierarkier och fördelning av underordning och dominans i Sverige. Vad är stereotypen som vidareförs av denna diskurs? Diskursen om primitivism, enligt Prasad (2005), framställer Afrika och afrikaner som den grupp som befinner sig längst ner på utvecklingsskalan, bortom kultur och civilisering (därför blir nationalitet, etnicitet eller religion oväsentliga när Afrika ska diskuteras utifrån denna diskurs). Grundidén i denna människorangordning var baserad på föreställningen att den rasen som föreställdes befinna sig längst ner i utvecklingsskalan hade enbart kroppen som redskap och som styrande kraft. Intelletet nekades afrikanerna, och Young berättar hur denna förnekelse gick ut på att bland annat radera bort förekomsten av afrikanska civilisationer från historieskrivningen genom att t ex förklara att den antika Egypten skapades och befolkades av den vita rasen (Young 1995). Kroppen som metafor i denna historieskrivning och föreställningssystem får representera naturens krafter, som känslighet, naturnärhet och fysisk styrka, men också vild sexualitet, brutalitet och undergång genom oförmåga till självkontroll.

Det som är väsentligt att lyfta fram är att en diskurs strukturerar sättet att tala, tänka och handla i relation till den specifika stereotypen, i detta fall ett föreställt afrikanskt ursprung, och definierar vad som är normalt, accepterat och rätt att säga och tycka. Dåtidens vetenskapliga doktriner har avvecklats, men nya har trätt fram istället, såsom teorier om kultur och kulturell särart, eller teorier om utveckling och underutveckling. Ett diskurssynsätt innebär också att diskurser förankras, artikuleras och sprids via olika samhällsinstitutioner och således får materiella effekter. Slutligen, styr diskursen fördelningen av handlingsutrymmet för alla berörda parter och är relationell – positionen ”svart” skapas och framhävs i relation till gjorda anspråk på ”vithet”. Young (1995:166) citerar Trotter som menar på att den koloniala diskursen kan betraktas som en text utan författare – dvs. att referensramen, ojämlika maktrelationer, ojämlik fördelning av handlingsutrymmet samt institutioner som upprätthåller

dessa finns tillgängliga. Det krävs med andra ord inget aktivt samtycke för att delta i diskursen, utan snarare aktivt motstånd för att sluta delta.

För de privilegierade parterna är handlingsutrymmet oproportionellt stort och taget för givet. De privilegierade parternas reaktion, om och när handlingsutrymmet inskränks, är ofta förvåning och motvilja. Ett exempel är protester mot avveckling av en bild av en svart tecknad figur, som bedömdes vara ”chockerande och kränkande” av en EU parlamentariker, som var en del av logotypen på Fazers lakritsgodis (19 januari 2007, Svenska Dagbladet). Deltagande i och reproduktion av den rasistiska diskursen kräver med andra ord ingen aktiv tro på biologiska raser, utan det räcker med att vilja kunna uttala sig i rasistiska termer, eller kunna få ett arbete på grundval av att man betraktas som ”mer civiliserad” som vit arbetssökande. För de missgynnade parterna blir handlingsutrymmet onaturligt inskränkt och innebär således att motståndsstrategier måste utvecklas, både på ett övergripande plan, men också i vardagen, i hur man hanterar det bemötande man får.

En annan aspekt av diskurssynsättet som vi vill lyfta fram är att olika föreställningssystem existerar inte i isolering, eller helt skilda andra. Här är vi intresserade av **intersektionen** mellan genus och rasifiering. Precis som Loomba (1998) påpekar, rasistiska föreställningar har historiskt och i samtida kontext influerats av genuskonstruktioner. Genuskonstruktioner, inte olik diskursiva rashierarkier, struktureras på ett sådant sätt att kvinnligheten framställs som styrd av kroppen (och således utanför intellektet), naturnära, passiv och känslöstyrd (Beasley 1999, Weedon 1999). Med andra ord innebär det att genusstereotyper är skapade för att befästa kvinnornas föreställda underlägsenhet. Rent konkret innebär det att icke-realistiska föreställningar om manligt och kvinnligt kan få verkliga effekter genom t ex att kvinnor betraktas som kroppar till för att tillfredställa män, att våld mot kvinnor utövas eller att kvinnor betraktas som mindre lämpade för vissa yrkespositioner.

Intersektionen innebär att specifika former av manlighet och kvinnlighet skapas genom referens till olika rasifierade diskurser. Utifrån vårt specifika teoretiska perspektiv innebär det att traditionella kvinnliga och manliga stereotyper kan förväntas blandas med primitivismens diskurs. Föreställningar om afrikaner som primitiva, som fasta i kroppens styre i kombination med traditionella genusstereotyper innebär en särskiljning på basis av manliga och kvinnliga kroppar. Exempelvis kan afrikanska män betraktas, sett utifrån dessa två diskurser, som styrda av fysisk styrka och känslor av aggressivitet, och således farliga, medan afrikanska kvinnor kan ses som styrda av sexuella impulser och instinktiv fertilitet, och således som sexuellt tillgängliga.

Hur förhåller sig rasism till diskriminering? **Diskriminering** som begrepp är inriktat på att ta fasta på utfallet av orättvis behandling eller negativ särbehandling; diskriminering kan således ske på grundval av kön, etnicitet eller hudfärg (listan är inte begränsad till dessa tre kategorier), men kan också tänkas ske på grund av hudfärg i kombination med kön och religion. Begreppet diskriminering kan således fyllas med olika innehåll. Där har Critical Race Theory forskare, som jobbar i dialog med forskningsområdet kritisk juridik, lyft fram vikten av att överväga betydelsen av rasismens psykosociala och ideologiska dimension för att kunna utveckla diskrimineringsbegreppet (Crenshaw, Gotanda, Peller & Thomas 1995). En vidareutveckling av diskrimineringsbegreppet inom fältet Critical Race Theory visar att möjligheterna att delta på olika arenor inte garanterar icke-diskriminerande behandling inom den kontexten. Något som har gett upphov till flera vanligt förekommande uttryck i samtida amerikansk samhällsdebatt, uttryck som till exempel: driving while black, working while

black, etc. där betoning är på hur vardagen för den rasifierade befolkningen inte utspelar sig på jämlika villkor (Johnson 2004).

Diskrimineringsbegreppet, om det ska användas för att uttolka upplevelser och vardagliga incidenter som inte sker inom ramen för formell rangordning av t ex arbetssökande väcker vissa frågor – har en person blivit diskriminerad om den har, på grundval av dennes hudfärg, blivit nekad informellt socialt umgänge med flertalet av sina arbetskamrater? Eller, för att komplicera frågan ytterligare, har individen blivit diskriminerad om denne har blivit erbjuden att få ingå i ett informellt socialt sammanhang på premisser av att behandlas på ett rasistiskt kränkande sätt? Där anser vi att begreppet **vardagsrasism** har idag ett större förklaringsvärde då det inkluderar informella och offentliga sociala sammanhang, inkludering på ojämlika och förnedrande villkor, språkliga och interaktionsbaserade kränkningar (Essed 1991).

3. Metod

Studiens målgrupp är ungdomar och unga vuxna med afrikansk bakgrund, i åldrarna 15 till 31 år. Vi har intervjuat 33 ungdomar och unga vuxna som är bosatta i någon av Sveriges tre storstäder - Stockholm, Göteborg och Malmö. Alla ungdomar i denna rapport är anonymiserade. Pseudonymer, ålder, och bosättningsbort återfinns i bilaga 1.

Studien är baserad på semistrukturerade intervjuer (frågeformulären finns i bilaga 2) och fokusgruppsamtal. De intervjuade ungdomarna och de unga vuxna fick prata relativt fritt kring det i syftet redovisade teman 'erfarenheter' och 'strategier'. Tillfrågade ungdomar och unga vuxna hade valfriheten att bestämma formen för intervjun; vissa föredrog att intervjuas tillsammans med en eller flera vänner med afrikansk bakgrund, medan andra föredrog att samtala med intervjuaren utan deras vänner närvaro. Två fokusgruppsintervjuer har genomförts med sammanlagt sju män och sju kvinnor. De resterande 19 intervjuerna har genomförts individuellt. Behovet av fokusgruppsamtal har visat sig i en del fall ha ett visst samband med ålder; yngre personer kände oftare att de har ett behov av att samtala i grupp. Unga vuxna föredrog oftast att samtala enskilt med intervjuaren. Studiens syfte återspeglas i frågeformulären, vi ställde dock inga ledande frågor, och vi krävde inte heller svar på frågor som intervjupersonerna inte ville besvara.

Urvalet av ungdomarna skedde genom samarbete med lokala/regionala afrikanska och antirasistiska ungdomsgrupper och afrikanska nätverk. Urval och identifiering av ungdomar och unga vuxna med afrikansk bakgrund kräver en mer ingående diskussion då begreppet 'afrikansk bakgrund' inte är helt oproblematisk ur urvalssynpunkt. Det finns 100 568 personer med afrikansk bakgrund i Sverige (SCB 2005). Det vill säga antingen själva födda i Afrika eller att båda föräldrarna är födda i Afrika. I Sverige förs en stor del av statistiken kring befolkningens demografiska sammansättning på basis av födelseland och föräldrarnas födelseland. Det är alltså nationalitet som står i centrum för de statistiska uppgifter som finns tillgängliga. Rasism och diskriminering, å andra sidan, riktas mot personer på basis av upplevd tillhörighet av deras omgivning, och inte på grund av individernas personliga identifiering med en nation, ett land eller en kultur. Detta går att skåda i vårt material. Vi har valt att ta med individer som inte ingår i kategorin "personer med afrikansk bakgrund", till exempel genom att de inte har två föräldrar som är födda i Afrika². Gemensamt för dessa individer är dock att de identifieras som afrikaner av sin omgivning. Detta sker oberoende av individernas egna etniska och nationella identitet.

Vi har i vårt urval eftersträvat en jämn könsfördelning samt en spridning inom den valda ålderskategorin. Ett slumpmässigt urval av ungdomar skulle kräva en kvantitativ studie, och sannolikt ställa höga krav på statistiska databaser som idag fokuserar på länder snarare än själv-identifiering, något vi anser vara problematiskt i relation till studier kring social identitet och social identifiering i mötet med andra. Avseende den geografiska spridningen när det gäller varifrån ungdomarna härstammar har vi eftersträvat att inkludera ungdomar med rötter från vad som ibland kallas för Afrika söder om Sahara. Vi har intervjuat ungdomar med rötter i Västafrika, Östafrika samt Södra Afrika.

² I vår studie rör det sig om tre personer, en kvinna med en förälder från Afrika och en från Europa, en kvinna med en förälder från Afrika och en förälder från Västindiska regionen samt en man med rötter i Colombia, men identifieras som afrikan av sin omgivning. I Statistiska Central Byråns klassificering av personer med afrikansk bakgrund ingår således inte dessa två individer.

De 33 personer som vi har intervjuat menar vi utgör ett gediget kvalitativt material; inom kvalitativ metod används begreppet *mättnad* för att ta fasta på när kvalitativt material har blivit tillräckligt (t ex Wolcott 1995). Med *mättnad* avses antal intervjuer då inga nya teman tillkommer genom att intervju en person till. Vårt material innehåller variation, i form av bakgrund och livsvillkor, samtidigt som det innehåller ett antal teman som är återkommande.

Slutligen anser vi inte att vår studie ger uttömmande svar på alla frågor rörande diskriminering och rasism av gruppen ungdomar med afrikansk bakgrund. Vi har snarare samlat in och analyserat ett omfattande och nyansrikt material som är indikativt för dem former av diskriminering och rasism dessa ungdomar och unga vuxna ofta möter. Vi anser att vårt bidrag är att presentera läsaren med för gruppen afrikaner specifika former av diskriminering och rasism, samt strategier och förslag på förändringar som i ett senare skede kan, till exempel, testas på en mycket större grupp ungdomar med afrikansk bakgrund.

3. 1 Analytiskt tillvägagångssätt

Vi har valt att presentera ungdomarnas upplevelser och reflektioner kring diskriminering och rasism, men även deras kamp och framtidsdrömmar genom att återge många citat från de intervjuer vi har genomfört. Citaten är tematiserade och teman har skapats genom en växelverkan mellan arbete med teori och läsning av intervjuer. Vårt material är nyansrikt och vi har strävat efter att återge så många nyanser inom varje tema som det är möjligt utan att redovisa varje intervju i sin helhet.

Rent konkret innebär detta att alla intervjuer har spelats in och transkriberats noggrant. De enda justeringarna av intervjumaterialet som vi har gjort är rättning av grammatiska fel och utskrivning av ord som t ex 'nån', ett sedvanligt sätt att hantera talspråk i forsknings-sammanhang. Alla intervjuade ansåg att de hade erfarenheter av rasism och diskriminering; vi har således inte stött på någon som ansåg att rasism och/eller diskriminering inte förekommer. Detta är intressant i ljuset av Schmauchs (2006) studie, där en strategi bland tre möjliga identifierades som osynliggörande av en rasistisk handling. Även om vi inte kan ta fasta på orsaken för denna olikhet i använda strategier i denna studie, kan skillnaden bero på att strategier förändras över tid. Så som vissa ungdomar i vår studie uttrycker det (i avsnitt 4.3.2), har deras reflektion över diskriminering och rasism förändrats ju äldre de har blivit, de diskriminerande händelserna har dock fortsatt varit en del av deras vardag.

Det fanns dock variation i kränkingsformer, sociala sammanhang där dessa kränkningar hade ägt rum och de strategier ungdomar nyttjade vid bemötandet av diskriminering och rasism. Variationen i ålder bidrog till variation i erfarenheter av olika sociala institutioner och sammanhang. Medan denna variation är förväntad i mötet med olika individer och också i mötet med personer i olika åldrar, anser vi att variationen i utsagorna har betydelse i den mån de pekar på mönster och samband mellan typer av diskriminering man erfar och demografiska och sociala faktorer.

I vårt material kunde vi observera ett mönster i form av en genusdimension i typer av erfarenheter av diskriminering och rasism. Genusdimensionen har tilldelats ett eget avsnitt för att demonstrera att tjejer och killar utsätts för olika typer av diskriminering och rasism och att kränkningarna således har ett tydligt samband med genusstereotyper. Det finns en tydlig

tendens att killar och unga män upplever att de oftare misstänkliggörs för brottsligt, farligt eller våldsamt beteende, medan tjejer och unga kvinnor upplever att de ofta betraktas ur ett sexistiskt perspektiv som sexuellt tillgängliga och/eller utan rätt att avböja sexuella inviter.

Våra intervjupersoner återger också en annan aspekt av genusstereotyper i intersektion med rasistisk diskurs – att de betraktas som icke-önskvärda partners i relationer med personer med andra etniska bakgrunder (inom ramen för heterosexuella relationer, då ingen bland de intervjuade uttryckte identifiering med annan sexuell läggning än heterosexualitet). Problembilden beskrivs någorlunda olika av killar respektive tjejer. Om killarna, inte olik tjejerna, upplever att det är svårt att accepteras som potentiell partner, känner tjejerna sig tvungna att väga risker att behandlas på ett sexistiskt förnedrande sätt, i de fall kille/man med en annan etnisk bakgrund uttrycker ett intresse för att inleda någon form av relation. Relationer har en social roll där bägge parter tar del av varandras sociala nätverk, och bristande social acceptans för personer med afrikansk bakgrund kan vara en förklaringsfaktor för intervjupersonernas erfarenheter. Vi vill dock påpeka att relationer inte bör förväxlas med renodlad sexualisering, då det sistnämnda handlar om att betrakta en människa som ett objekt eller redskap för den egna tillfredsställelse och maktutövning. Det är främst i kvinnornas/tjejernas fall som en risk att behandlas på ett sexuellt förnedrande sätt inom ramen för en relation.

Vi har sammanställt alla typer av upplevda kränkningar i en tabell som redovisas i bilaga 3 och utgör en bakgrund till vår redovisning av ungdomarnas erfarenheter i en tematiserad form. Även slutsatserna innehåller tabeller med sammanställda resultat av kränkningar, var de sker och vem som utövar dem samt typer av strategier intervjuade ungdomar använder sig av. Vissa ungdomar citeras oftare än övriga intervjuade i vår redovisning, som en effekt av begränsat sidantal och tema- och inte individbaserad redovisning av erfarenheterna. Vi har dock sammanställts alla upplevelser av kränkningar och antal ungdomar som har erfarit varje typ av kränkning i slutsatserna.

3.1.1 Studiens disposition

Vår redovisning av ungdomarnas berättelser är uppbyggd kring tre övergripande avsnitt. Det första avsnittet handlar om specifika typer av identitetspositioner och våld. Efter det följer ett avsnitt som rör diskrimineringsformer i specifika sociala arenor och institutioner. I den avslutande delen återges de olika strategierna ungdomarna använder sig av för att handskas med diskriminering och rasism samt deras framtidsvisioner, drömmar, önskemål och även farhågor.

4. Upplevd diskriminering och rasism: ungdomarna berättar

4. 1. Identitetspositioner och våld

Liksom de flesta identitetspositioner skapas ”svart” identitet genom interaktion och kontakt med majoritetssamhället, och det som benämns ’afrikansk bakgrund’ behöver öppnas upp för en närmare granskning av de faktorer som är kännetecknande för dessa interaktioner. De flesta intervjuade personer berättar om erfarenheter som gjorde de medvetna om att de var/är annorlunda i andras ögon på ett negativt sätt, och bland dessa erfarenheter är utpekande av hudfärg och hår som annorlunda, rädsla, kränkning av ens fysisk integritet och rasistiska skällsord de mest framträdande. Det som är också framträdande är att intervjupersoner berättar att dessa kränkningar inte är begränsade till vissa sociala eller etniska grupper, utan kan förekomma i alla sociala sammanhang såsom skolan, gatan eller arbetsplatsen, och kan användas av personer med annan etnisk bakgrund än de som själva identifierar sig som svarta.

Utöver kränkningar som kan betraktas som centrala i utpekande av och skapande av den afrikanska/svarta identitetspositionen, finns det ett annat återkommande tema i intervjupersonernas berättelser – grova våldshandlingar riktade mot intervjupersonerna som explicit hänförs till deras hudfärg – dessa utgör således en egen kategori kränkningar som vi har rubricerat som hatbrott.

Rasism och diskriminering, upplevd av våra intervjupersoner, uppvisar en genusdimension. Kränkningar av såväl fysisk som personlig integritet genom vad som annars skulle betraktas som socialt oacceptabel, såsom närgången behandling av personer med afrikansk bakgrund, har en sexualiserad dimension. Intervjuade tjejer och unga kvinnor berättar om återkommande erfarenheter av att bli utsatta för sexuella trakasserier i olika sociala sammanhang, inte minst av personer i myndighetsställning. Killar och unga män, däremot, har betydligt flera erfarenheter av att kontinuerligt utsättas för brottsmisstankar och våldshandlingar av poliser och väktare. Erfarenheter av rasistiskt våld är vidare betydligt mer förekommande bland killar och unga män än tjejer.

4.1.1 Tidiga erfarenheter av diskriminering och kränkningar

Erfarenheten av att ’vara svart’ börjar för många intervjuade ungdomar i mötet med andra ungdomar och barn, och dessa möten kännetecknas av upplevelser av att inte tillhöra, av att vara annorlunda eller av att få kallas namn som andra barn inte kallas. Ett återkommande sätt att upptäcka sin hudfärg för dessa ungdomar är genom att exkluderas från lekplatsen, idrotten, klassen eller andra former av gemenskap relativt tidigt och kontinuerligt. Flertal ansåg att exkluderingen skedde i sammanhang där personer med icke-europeiskt och mera specifikt afrikanskt utseende inte var särskilt många. Till exempel Sara upplevde att det var först i fjärde klass när hon började i en skola med få icke-europeiska elever som hennes hudfärg uppmärksammades på ett negativt sätt:

”Första gången var i 4:an, när jag började i en ny skola, det var då det gick upp för mig att något var annorlunda, man kom in i ett klassrum och kollade omkring, och

alla huvud man såg var vita barn, alla, och alla kollade på en med konstiga blickar, jag var helt chockad.”

Om Saras erfarenhet är att hennes närvaro i klassrummet väcker negativ uppmärksamhet och kanske till och med misstänksamhet, är Samuels erfarenhet att andra barn uteslöt honom samtidigt som de använde sig av ett rasistiskt skällsord för att markera en gräns mellan dem och honom och ytterligare förstärka hans utanförskap:

”Det var några turkar som kallade mig för ’zinji’ [turkiska stavning är Zenci], vilket betyder svart, eller neger på deras språk. Då förstod jag att jag inte var en av dem.”

En liknande berättelse återges av Thomas som pekar på att grupperingen som uppstod bland barn, i detta fall genom idrottssammanhang, hade en rasifierad skiljelinje:

”Jag tror att jag alltid vetat att jag inte är vit. Men jag förstod det verkligen när jag började årskurs 6, då körde vi fotboll, och det var alltid vita mot svarta.”

Om Thomas erfarenhet är att han inte fick vara med i de lag som bestod av vita elever, berättar Peter att hans upplevelse är att gränsdragningen snarare tog sig uttryck i form av nekad tillträde till klasskamraternas hem:

”Jag kommer ihåg att det var mellan 5:e och 6:e klass när jag märkte att jag var den enda som aldrig fick komma hem till vita kompisar. Alltid när jag skulle komma till en kompis, då var det alltid en ursäkt, och andra fick komma dit. Men då tänkte jag inte att det var hudfärgen, det var bara något skumt. Man hörde skällsord och sånt, men jag förstod ändå inte. Eftersom jag kom från Uganda, där ordet rasism inte fanns, så förstod jag inte rasism. Det tog nog några år innan jag fattade. ”

Lisa delger även hon sina erfarenheter av att ha blivit annorlunda behandlad som barn, till skillnad från Peter var hon välkommen hos klasskamraterna, de ville däremot inte leka hemma hos henne:

”Jag hade en kompis som jag lekte med väldigt mycket, och så skulle vi träffas. Jag hade varit hemma hos henne, och så ville jag att hon skulle komma hem till mig och leka. Men då sa hon att hon inte kunde komma hem till mig för att jag var brun.”

Gränsdragningarna ovan sker i intervjupersonernas omedelbara sociala miljö – skolan, lekplatsen, idrottsarenan. Samtidigt kan dessa gränsdragningar också förekomma inom andra privata sociala sammanhang, såsom Denises erfarenhet av en släkting som markerar hennes utanförskap inom hennes egen familj:

”När jag var liten så fanns det ingen i min familj som var svart, min släkt är väldigt vit. När jag föddes så blev det en stor grej. Och det har jag fått höra hela mitt liv, att jag var så speciell, att jag var en chokladpralin, men de sa det på ett gulligt sätt. Men jag hade en ingift släkting som kallade mig för troll. Och det var inte sagt på ett gulligt sätt. Han sa det på ett rasistiskt sätt. ”

Det är alltså kombinationen av rasistiska skällsord och uteslutning från vardagsaktiviteter som markerar våra intervjupersoners ”upptäckt” av deras position gentemot andra barn och vuxna. Tidig uteslutning är inte alltid lätt att förstå eller förklara, så som till exempel Peter påpekar. Men dessa erfarenheter återkommer och rasistiska skällsord upphör inte. Rasistiska skällsord är ett återkommande och en synnerligen problematisk erfarenhet som genomsyrar alla formella och informella sammanhang våra intervjupersoner vistas inom. Vi har anledning att återkomma till den diskussionen i nästa avsnitt.

4.1.2. Rasistiskt språkbruk

Alla ungdomar vi har intervjuat anser att ett stort och återkommande problem i deras vardag är att utsättas för rasistiskt språkbruk. Såsom Sara påpekar, är ordet kränkande, medan omgivningens insisterande på att bruka ordet trots att man känner sig kränkt är ett sätt att befästa att man inte ska bemötas med respekt:

”Neger är inget man skall säga i min närvaro. Det är verkligen kränkande, och brist på respekt, och man behöver inte fråga ’varför, varför’. Om de frågar mig om de får säga neger, och jag säger nej, då bör det räcka.”

Samuel förklarar varför ordet är kränkande och varför det är så svårt att förhindra dess bruk:

”Jag har upplevt att det är svårt att säga emot när ordet ’neger’ används, för de är oftast flera än en. Man var ensam, och man tog åt sig, men de kunde ändå fortsätta, så man kunde inte säga någonting. Man känner sig kränkt när någon säger ’neger’, man sänker en annan människa på en helt annan nivå, på en helt låg nivå. För mig tänker jag på slav, när man säger ’n-ordet’. Det finns också svarta som säger ordet, och då är det viktigt att även svarta förstår och får kunskap om varför man inte skall nedvärdera sig själv.”

Några av ungdomarna vi har intervjuat menar att det inte nödvändigtvis är ordet i sig som är det problematiska. Det handlar enligt dem snarare om vem som använder den nedsättande beteckningen. Om den som använder termen är svart, då inbegriper den sig själv i termen resonerar till exempel Aisha som säger att hon inte tar illa vid sig om en annan svart person använder ordet i hennes närhet, däremot minns hon att hon reagerade med ilska när en man med svenskt ursprung berättade en rolig historia där han nyttjade ett rasistiskt språkbruk:

”En byggarbetare sa en gång neger till mig, jag städade i deras lunchrum och då drog han ett skämt och sa ’neger’, han visste att jag var i rummet.”

Abdul förklarar att svårigheten att förhindra andra från att kränka en ligger i att det finns en auktoritetsstruktur som bestraffar om och när man säger ifrån:

”Men det är inte alltid jag reagerar om någon använder det. Om jag står i en kafeteria kö och ska handla en Cocosboll och personen efter säger negerboll när han ska handla. Det skulle kännas inne i mig, men jag skulle hålla mig för att inte säga något för om jag bråkar med honom är det ändå jag som får skit.

Har det hänt dig någon gång, att du har fått skulden?

Ja, jag kommer ihåg när jag gick i skolan och så var det en kille som sa 'neger' och när jag sa till honom var det jag som fick skit för det. För det var okej att säga neger.”

Abdul, Sara och Samuel ger exempel som är representativa för alla intervjuade ungdomars upplevelser av rasistiskt språkbruk och maktstrukturer som språkbruket utövas utifrån. Vi återkommer till en mer ingående diskussion av rasistiskt språkbruk i bland annat skolan i kapitel 2, då ungdomarna berättar att det är ofta personer i auktoritetspositioner som sanktionerar kränkandet av ungdomar med afrikansk bakgrund i skolan. Andra typer av språkbruk som anspelar direkt till ungdomarnas hudfärg och afrikansk bakgrund är kommentarer rörande 'svarthet', såsom exemplet som Michael delar med sig visar:

”Vi var och grillade i skolan, och en korv blev helt svart, då sa läraren, vilken svart korv är du? Jag sa ingenting, de skrattade alla, och min lärare sa det till min kompis, han var vit, hon skämtade om mig, jag visste det, och de andra förstod det också och alla skrattade. I en sådan situation kan man inte säga något, man är oftast ensam svart.”

I exemplet ovan kommer skämtet om en elevs hudfärg från läraren som genom den handlingen utnyttjar sin auktoritetsställning och befäster en norm för skolbarn – det är accepterat att dra rasistiska skämt i skolan. Andra rasistiska skämt som anspelar på ungdomarnas hudfärg och afrikansk bakgrund är till exempel skämt om apor; Stephen berättar:

”Det kan vara en apa, och då säger någon, kolla apa, är inte det du? En kompis till mig... det var i en bok, och det var en apa, och någon i klassen sa till honom, 'är inte det där du när du var liten'?”

I samma rasistiska anda används även bilden av Afrika som en metafor för underlägsenhet och ett sätt att kränka eller tysta ner personer med afrikansk bakgrund. Anna berättar hur hennes erfarenhet av hennes arbetsplats är att hennes afrikanska bakgrund åberopas för att markera att hon inte har rätt att göra vissa bedömningar, såsom i ett fall där en oren sax ska användas i matlagningen av en kollega:

”Saxen var i köket och en kvinna tog saxen och skulle klippa köttet. Och då sa jag, du kan inte använda saxen för att klippa köttet när saxen är så smutsig. Hon sa till mig, 'du som kommer från Afrika, ska du säga, det finns en massa bakterier i Afrika'.”

Det som är framträdande i berättelserna om rasistiskt språkbruk är att skämt och benämningar ofta riktas specifikt mot ungdomar med afrikansk bakgrund, att det finns ofta en institutionell dimension – lärare eller arbetskollegor, som godkänner kränkande uttalanden, och att i vissa fall används uttalandena strategiskt för att antingen tysta ner ungdomarna och de unga vuxna med afrikansk bakgrund eller för att minska deras handlingsutrymme.

4.1.3 Integritetskränkningar

En annan uppsättning kränkningar som hör till de intervjuade ungdomarnas och de unga vuxnas vardag handlar om integritetskränkande uttalanden, såsom kommentarer om deras hår,

hudfärg samt fysisk berörning som inte är socialt accepterad när det gäller övriga personer. Sara berättar att kommenterande av hennes utseende var vanligt i skolan när hon var yngre:

”På mellanstadiet var det mycket sånt, typ kolla på henne. Kan du duscha, och när du duschar, faller färgen av, kan du tvätta håret, blir ditt hår blött när du tvättar det, kan du kamma håret? Det var mycket sånt där.”

Ett närgånget sätt att bemöta personer med afrikansk bakgrund genom att kommentera deras hudfärg och hår utgör ännu en erfarenhet som alla intervjuade ungdomar har. Det finns flera dimensioner i dessa typer av integritetskränkningar, å ena sidan känner intervjupersonerna sig exkluderade från frisörssalonger och sammanhang som involverar smink och å andra sidan får de utstå fysiskt närgången behandling från sin omgivning. David berättar hur vägran att acceptera ens integritetsgränser utspelas i hans erfarenheter:

”Det har varit tv-framträdande, när man ska filmas, då har de inte smink som passar ens hy, och då är jag helt säker på det och säger till innan, men då blir man inte betrodd tills man har en helt mystisk färg i ansiktet. Och just det har jag varit med om många gånger, att främmande människor ska komma fram och ta en i håret. Jag kan inte gå fram till vem som helst och ta dem i håret. Ibland frågar de inte ens, till exempel ute, kompisars kompisar, plötsligt så sitter någon och klämmer en i håret. Det är inte ok. Många frågar om de får känna på mitt hår, det tycker jag är kränkande och det säger jag nej till.”

I samma veva släpps oftast ungdomar och unga vuxna med afrikansk bakgrund inte in i frisörssalonger. Sara menar på att hennes blotta närvaro i en salong väcker ångestfyllda reaktioner och att anta att man kan gå och klippa sig är ett misstag man aldrig ska göra:

”Jag ville fixa mina naglar, för jag skulle fylla år, och fick det som födelsedagspresent. Det var såklart vita människor som ägde den där salongen. Det var typ de sjukaste blickarna som att oh, nej vad gör de här? Vi kan inte hjälpa dem. Och så gick vi fram dit, och de frågade, kan vi hjälpa er med något, och vi sa att vi inte är här för att fixa vårt hår, utan att fixa naglarna, och då sa de, aha.

Frågade du dem om de kunde fixa ditt hår?

”Nej, för det var uppenbart, för det hade de sagt förut. En kompis till mig gick dit, hon är också svart och hon är t.o.m. eritrean, och har nästan som deras hår, och så fort hon kom in genom dörren sa de att ’vi kan inte klippa afrohår’.”

Samtidigt innebär inte det faktum att man blir insläppt i en salong per automatik att det är en positiv handling. David menar på att hans tidiga erfarenheter av att klippa håret på en salong har gjort att han har under hela sitt vuxna liv undvikit salonger om de enbart specialiserar sig på europeiskt hår:

”Det var väldigt länge sen jag var i en svensk, eller en som är van vid rakt hår, salong. När jag var liten tog min mamma till sådana salonger, och de var konstiga. De gjorde jätteskumma saker med håret. Jag kommer ihåg en gång, mitt hår är krusigt vilket ger en tjock känsla på det, men det är inte så tjockt. Och en gång hade de en grej de skulle tunna ut håret med, en kam, som skulle dra ut hår, jag

kommer ihåg att jag reagerade på det, och det såg för jävligt ut efteråt, bara för att de trodde att mitt hår var tjockt. Och de klippte knappt... inte för att jag ska få en fin frisyra, utan snarare för att jag hade onormalt tjockt hår. Den grejen skapade ett trauma för mig, sen största delen av 20-års ålder har jag haft rakat hår, kort och det har jag skött själv.”

Davids hår betraktas alltså som ett problem i sig som ska åtgärdas. Hans erfarenhet är att håret blev behandlat som ett patologiskt tillstånd och skulle anpassas till en outtalad norm som inte var estetisk – frisören blev inte snygg, utan hans hår skulle göras om till en 'tunnare' variant som frisörerna var vana vid. Ett liknande, men något allvarligare bemötande berättar Sandra om där hennes hudfärg betraktades som ett hinder och som ett specifikt sjukdomstillstånd av en läkare på vårdcentralen:

”Jag kommer ihåg förra sommaren hade jag utslag på huden, och jag gick till vårdcentralen. Kvinnan [läkaren] sa till mig att byta tvål, och komma tillbaka igen om det inte hjälpte, och jag får ju betala varje gång. Nästa gång säger hon byt sköljmedel, likadant igen, jag kom tillbaka igen, och då sa hon att jag fick gå till en specialist, för att hon inte vet så mycket om mörkhyade människor. Precis som om jag skulle ha specifika sjukdomar. Hon borde kolla på symptomen istället för hudfärg, och det borde hon ha sagt första gången. Hon tittade inte ens på mig, utan hittade på.”

Exemplet tyder på ett allvarligt problem, om det nu är så att rätten till sjukvård hindras av att mörk hudfärg betraktas som indikativt för en helt annan uppsättning sjukdomar än de ljushyade personerna har. Integritetskränkningar har, som exemplen i detta avsnitt visar, två dimensioner – å ena sidan utsätts personer med afrikansk bakgrund för vidröring och negativt särbehandlande uppmärksamhet ifråga om hår och hudfärg. Å andra sidan utmynnar sig denna uppmärksamhet i en diagnos av 'avvikande' hår, hudfärg och eventuella sjukdomstillstånd, som används som grund för att neka personerna tillträde till de samhällsinstitutioner andra tar för givna.

4.1.4 Sexuella trakasserier

Flera av de intervjuade tjejerna uppger att de vid ett flertal tillfällen har blivit utsatta för sexuella trakasserier. Variationsvidden för trakasserier är ganska stor, då en rad upplevelser som tjejerna återger handlar om ovälkommen manlig uppmärksamhet på rasifierade grunder, det vill säga att behandlas som annorlunda, exotisk eller nedvärderad kvinna på grund av deras afrikanska bakgrund. Så sammanfattar Denise hennes upplevelser av att få uppmärksamhet som framställs som positiv, men som samtidigt är nedvärderande:

”De [svenska män] säger 'vad exotisk du är'. Jag blir äcklad när jag får höra sådant, det känns som om han är jägare och jag är ett djur.”

Den nedvärderande uppmärksamheten som svarta tjejer upplever att de får tenderar att förekomma i de annars ganska vardagliga och för andra kvinnor ganska neutrala situationer. Sandras och Annas erfarenhet är att de kan tilltalas av män på gatan, på bussen, på snabbköpet eller i andra sociala sammanhang. Känslan av trygghet är således svår att finna. Anna menar på att hon upplever att hon blir behandlad som om hon vore en kvinna till salu, utan rättigheter:

”Jag går på gatan här och väntar på bussen, så kommer män i bilar som stannar och fråga om jag vill hänga med. När jag var ute sist och väntade på bussen kom två snubbar och sa ’vi kan köra dig, ska du hänga med’, jag svarade ’jag vill inte’, och då sa de ’om du vill så väntar vi på dig’. Så fort de ser en svart kvinna så tror de att hon är en prostituerad.”

Dessa upplevelser delas av Sandra som också upplever att hon får utstå mycket kränkande kommentarer och erbjudanden från män:

”Man träffar svenska män, de har en tendens att gå fram och erbjuda... Det första de tänker på när de ser mig att jag är ute efter pengar eller gifta mig, och de pratar engelska, ’hello my name is Bengt, I have this company’. Jag brukar titta och säga, ’jag är inte intresserad’. [...] Om jag var en svensk tjej inte skulle en 60-årig man komma fram till mig. Hela den manliga inställningen till afrikanska tjejer, och kanske också asiatiska tjejer, det är mycket afrikanska tjejer, för att de tror att de har vissa friheter med afrikanska tjejer. Vi ska tillfredsställa något sorts behov, underhålla, flåta hår, det är nog därför en man har mycket lättare komma fram till mig. Jag kommer inte att bli arg, jag har inte rätt att bli arg.”

Upplevelser av sexuella trakasserier är ofta att män anser sig kunna ta sig vissa friheter med kvinnor med afrikansk bakgrund som de inte annars hade gjort med andra kvinnor, och så som Sandra formulerar det, anser dessa män att svarta kvinnor har inte rätt att bli arga. Det som är kännetecknande för sexuella trakasserier är att de är aldrig reserverade för det offentliga rummet och att kvinnor kan kränkas såväl hemma och offentligt. Anna berättar hur hennes väninnas man utsätter henne för sexuella trakasserier:

”En annan historia om en svensk man som var gift med en kvinna från Afrika som jag var kompis med. Han ringde mig frågade om jag kunde ställa upp och ha sex, för att hans fru inte ville. Jag frågade honom varför han ringde till mig, och då sa han att ’ni afrikanska kvinnor gör sådant’. Han var villig att betala om jag ställde upp på helger. Så brukar man göra i Afrika sa han.”

Situationen är naturligtvis grovt förnedrande, med tanke på att mannen i fråga ringer för att köpa sexuella tjänster. Tyvärr är liknande berättelser återkommande i intervjuerna i olika former. Anna berättar att hon relativt nyligen blev sexuellt trakasserad av en trafikskollärare då han vid varje lektion insisterade att prata enbart om sex. Sandra har också en liknande upplevelse av en lärare hon hade i gymnasiet:

”Man blir så trött på det. Oftast män som säger, ’jag har varit i Afrika, det är vackra kvinnor i Afrika, jag har alltid velat ha en kvinna från Afrika’. Till och med lärare, en lärare sa till mig ’svarta kvinnor är det vackraste som finns. Jag har alltid velat åka till Afrika, och jag har varit i Gambia’. Jag är inte en reseförsäljare och jag är ingen kvinnoförsäljare, så att det är en massa sådana saker. Till slut tär det på en som människa. Svarta människor blir så underkuvade till slut. Att träffa på människor som tycker att de har makt över en. Och jag är väldigt, om jag ser en gubbe stå någonstans blir jag rädd och förbered att han kommer komma fram till en. Det är väldigt tråkigt, och väldigt förnedrande.”

Förnedring och otrygghet i såväl offentliga rum som i den privata sfären är kännetecknande för berättelser om sexuella trakasserier. Problematiken ligger i att inte kunna vara säker på vem och när den typen av makt kommer att utövas mot en. Vidare finns ingen säkerhet att t ex lärare eller arbetsgivare inte kommer att utnyttja sin maktposition. Utnyttjande av auktoritetsposition för att kunna utsätta de intervjuade ungdomarna för kränkningar och se till att de inte kan kämpa emot är ett återkommande tema i deras berättelser och nästa i avsnitt utvecklas temat ytterligare.

4.1.5 Väktare och polis

Föregående avsnitt består av upplevelser av sexuella trakasserier som tjejer och unga kvinnor hade ganska omfattande erfarenhet av. I detta avsnitt redovisas killarnas erfarenheter främst, då de flesta killar och unga män vi intervjuat hade erfarit misstänkliggörande och andra, mer allvarliga kränkningar från personer som annars ska skydda allmänheten och upprätta ordningen – väktare och polis. Vi anser att det finns en tydlig genus dimension i dessa erfarenheter då det är männen som ofta förknippas med brottslighet. Detta till trots finns det berättelser om tjejer som har råkat ut för väktar- och polistrakasserier. Erfarenheter av rasism och diskriminerande behandling bland poliser och väktare varierar från misstänkliggörande till en vägran att ta emot anmälan av brott och till och med misshandel. En vanlig erfarenhet bland de intervjuade killar och unga män är att man blir ofta stoppad av polisen. David, till exempel, har blivit förföljd av en civilpolisbil under en längre tid, för att sedan utsättas för ”rutinkontroll”:

”Det hände ju nyligen, sent en kväll [efter arbete], så hade jag en civil bil efter mig som körde efter mig när jag skulle parkera, många kvarter. Först trodde jag att han också skulle parkera. Varje gång svängde jag, svängde han, och till slut så blinkade han, och då tänkte jag, antingen är det en galning eller polis. Mycket riktigt visade det sig vara en civilpolis. Jag stannade ju självmant efter blinkningen. Efter att han hade bett mig identifiera mig så undrade jag vad han ville, och så fanns det ju ingen anledning, förutom... det såg ut som rutinkontroll, men att köra efter en så lång tid. Jag kände där att det fanns en anknytning till hur jag såg ut och bilen, och jag märkte tydligt reaktionen när jag öppnade munnen, när jag gick ur bilen, och han frågade efter körkort. Jag var varken full, eller hade någon brytning, jag vet inte vad han insåg. Det var väl en typ av utseendediskriminering. Och det fick man i för sig... i och med vi kontaktade polisen, så sa de ju att det kunde vara att han gått på signalement... jag vet inte riktigt vad man ska tro på, det kändes trakasserande.”

Abdul berättar att han och hans vänner är vana att kroppsvisiteras av poliser, något de refererar till som ”att tullas”. I hans bekantskapskrets är dessa erfarenheter vanliga bland killar med afrikansk bakgrund. Abdul menar på att det är relativt vanligt enligt hans erfarenhet att misstänkliggöras av polisen och behöva utsättas för förnedrande behandling i samband med kroppsvisitering:

”En gång när vi hade spelat basket så jag hade en stor väska. Vi stannade till vid McDonald’s och jag gick till bankomaten. Där stoppade polisen mig och tullade mig och kollade igenom min väska. Sen tar de ut min basketboll och frågar mig, vad har du där inne? Jag svarade ’ingenting’, det är ju bara luft. Och så skakade de bollen. Och sen frågade de vems bankomat kort det var jag skulle ta ut pengar med. En annan gång när de stannade mig sa de att en kille som har blivit

beskriven som du har rånat en gammal tants väska. Sen en annan gång så stannade de mig för att det hade varit rån på 7-eleven.”

Spontana polisförhör på gatan och misstänkliggörande av unga svarta killar hör till vanliga berättelser bland de intervjuade killarna. David berättar hur han som en passagerare i en bil måste visa körkort och kollas upp av polisen:

”Och polisen hade en väldigt otrevlig ton, och lyste in med ficklampan i ögonen på oss. En polis kom till min sida och sa ’får jag se på ditt körkort’. Jag gav min legitimation, jag hade ju inget körkort, och jag är helt säker på att jag triggade polisen genom att titta på de. Och då kollade de upp mig och min legitimation. Det handlar om föraren, bilen, registreringen, körkortet, om föraren är nykter. Jag vet inte vad de kollade upp på mig, om legitimationen stämde kanske. Jag hörde ju hur de kollade upp mig. Det var obehagligt. Sånt bidrar ju till ens brist på tillit för polisen.”

David menar på att han upplevde det som att polisen stoppade bilen för att han var i den och dessutom tittade på polisbilen. Robels erfarenhet är liknande då han känner att hans vägran av att tydligt visa sin rädsla för polisen ledde till en incident där han blev varnad utan någon anledning:

”En kväll hade vi varit på en ungdomsfest och så gick vi genom [stadscentrumet] och så var det en polisbuss. Sen tog de fram mikrofonen och sa att vi skulle akta oss, men jag vände mig om och kollade på dem och så vevade en av de ner fönsterrutan och frågade mig hur gammal jag var. Jag svarade att jag var 16, och så gick polisen ut och kastade in mig i bilen. Det var tre kvinnliga poliser där bak och en manlig, och så frågade han mig; ’varför håller du på så som du gör?’. Och han sa att jag borde skärpa mig. De bad mig visa legitimation och när jag hade gjort det släppte dom ut mig.”

Dessa berättelser tyder på att en orädd svart kille eller ung man likställs med en farlig eller aggressiv svart kille eller ung man, och faran verkar vara stor att polisen vill betrakta dessa killars krav på lika rättigheter som orimliga och till och med aggressiva handlingar som bör bekämpas. Abdul berättar hur han och hans vänner blev illa behandlade av både polisen och väktare:

”Vi hade varit hemma hos mig och skulle träffa våra kompisar, vi skulle till [ett uteställe] och stod i kö för att komma in och såg att våra kompisar blev utslängda av vakterna. En av vakterna, han tar tag i armen och böjer den. Killen börjar skrika ”min hand min hand”. Men vakten, han brydde sig inte, han sparkade honom. Sen berättade dom att där inne hade vakten kommit och slängt ut dom när dom gjorde ”ringen” på dansgolvet. [...] Det är när man skapar en ring, så att man kan dansa där inne. Det var då vakten hade kommit fram och frågat vad dom sysslar med. Och jag som inte ens hade varit där inne, jag skulle bara gå fram och hälsa på dom andra. Polisen var där då och han sa åt mig att gå och ställa mig vid en blå skylt. När jag sa att jag inte hade varit där inne sa polisen ”fortsätt gå, annars slår jag ihjäl dig”.”

Den största delen av polistrakasserier som de intervjuade har redogjort för har riktats mot killarna vi har intervjuat. Det finns även historier som de unga kvinnorna vi intervjuat har

delat med sig. En otäck sådan delger Denise oss om hennes väninna som har blivit våldtagen av polisen:

”En kompis till mig blev våldtagen av en polis. Hon är svart och hon var bara 13 år, och jag tror att polisen såg henne som ingenting, bara en svarting, hon kan inte göra någonting, och det här är i Sverige.”

Denises berättelse berör en fruktansvärd händelse, dock lämnar den en del frågetecken. Samtidigt står det klart att Denise blev väldigt illa berörd av händelsen och önskar att hennes väninna hade anmält våldtäkten. En annan incident som vittnar om att trakasserier även riktas mot unga svarta kvinnor delger Sandra oss. Hennes lillasyster, som för övrigt är funktionshindrad och går med hjälp av kryckor, blev misshandlad av väktare på en klubb. När polisen tillkallades, var deras respons att de misshandlade tjejerna skulle få sitta i fyllecellen:

”När de var på [en nattklubb], min syster och en kompis till henne gick min syster ut för att röka och sen får hon inte komma in. Hon försöker säga att ’men jag har varit där inne, betalt och allting, men får jag komma och hämta min jacka’. Nej det får hon inte. De frågar ’vilka är dina kompisar, och då kom hennes kompis ner och frågar ’vad händer?’. Min syster ber henne hämta hennes jacka och sin egen för de ska sticka därifrån. Kompisen går upp för att hämta jackorna, och kommer ner, när de ska gå så vill de ha pengarna tillbaka. ’Ni ska inte ha någonting, håll käften’, plötsligt så drar vakterna in de på ett rum och slår de. En tjej med kryckor. Det hände för två år sen. Jag sa till att de skulle anmäla, de ringde polisen, och polisen sa till de att sticka hem, annars skulle de få stanna inne på häktet över natt i fyllecellen, då stack de hem med sina blåmärken, glada över att vara levande.”

Sandras och Abduls historier tyder på incidenter av krogasism som polisen medverkar att osynliggöra. Sandra menar på att hon sedan de tidiga tonåren har negativa erfarenheter av polisen och har lite hopp om att bli rättvist behandlad i situationer där brottsmisstankar riktas mot henne. Sandras erfarenhet är att polisen vill redan på förhand se ungdomar med afrikansk bakgrund som brottsliga, och att det leder till kränkande behandling, misshandel och bristande respekt för att ungdomar är underåriga. Hennes historia handlar om att bli tagen till polisstationen utan skälig anledning och utan att hennes mamma informeras om var hon är:

”Sen en annan gång när jag var på väg hem så stannar polisen och frågar ’var ska ni någonstans’. Det var på kvällen, precis utanför där jag bor, [på gatan], och jag var 16-17. ’Vi är på väg hem, jag bor precis här’ svarade jag. ’Nej det gör ni inte’, så tog de oss till stationen, och höll oss i 6 timmar, fram till 5 på morgonen, och min mamma visste inte var jag var, de ringde inte hem. Sen ringde de till min mamma och sa att jag satt misstänkt för att jag försökte sno en bil. Helt sjukt, jag kunde inte ens köra bil. Och den killen jag hängde med hade Alvedon, men de trodde först att det var knark, de skulle testa det. Och de tog hans kort och knäckte det i mitten. Och sen släppte de oss och hörde aldrig av sig igen. Så det är klart att om det händer något så ska jag inte ringa till polisen.”

Sandra betonar betydelsen av historien för hennes förtroende för polisen – som för närvarande är ganska liten. Samuel har en liknande historia att dela med sig:

”Jag och mina fyra andra vänner var med om polistrakasserier i [en stadsdel i Stockholm] för några dagar sen. Det var ett rån som hade hänt i [stadsdelen], vid 19:30. Vi var i [stadsdelen] och väntade på tåget, och när tåget kom så åkte det bara förbi. Och då kom det ca 4 poliser ned, och vi frågade de vad som hade hänt och de svarade inte. Sen på deras radio fick de några beskrivningar om några människor, två personer, och vi var typ fem, och sen kollade de först på en av våra kompisar sen frågade de oss om vi var hans kompisar. Då sa de ’då kan vi ta alla fem’. Vi frågade de igen vad som hade hänt. De tog av oss våra jackor, tog personnummer, och fortfarande visste vi inte vad som hade hänt. Vi fick vänta där ett tag, sen sa de att ’vi skall bara ta några bilder sen är det klart’. Ja visst, men vi ville fortfarande veta vad som hade hänt. När vi går upp för rulltrappan, så frågar vi de igen om vad som hänt och om vi är misstänkta för något, då säger de, ’ja grovt brott’. Vi visste inte ens vad de snackade om för grovt brott. Det enda vi hade gjort hela dagen var att kolla på en fotbollsmatch. Sen tog de bilder på oss, sen efter några minuter säger de till oss att vi är alla gripna, och vi vet fortfarande inte vad som hänt.”

Samuel berättar att han och hans kompisar fick följa med till stationen utan att informeras varför de var gripna och utan att polisen tog hänsyn till att alla var minderåriga och föräldrarna inte visste var deras barn var:

”De tog oss till arresten där vi fick vara i 6 timmar. Alla fick vara i ett enskilt rum sen när alla hade pratat, sa de att de trodde på oss, sen fick vi veta vad som hade hänt. Att det var någon korvkiosk som hade blivit rånad, väpnat rån, ingen av oss har varit beväpnad någon gång. Sen när jag frågade varför vi var misstänkta, sa de att två av dem hade liknande kläder. Och vi frågade varför de tog alla fem, då sa de att vi kunde ha varit medhjälpare. Sen nästa dag stod det i tidningar, med bild och allt, att de hade fått fast ligan, att ligan var spräckt, ’fem killar rånat korvkiosk’. Allt det här är inte sant, så jag förstår inte vad de håller på faktiskt. Det här är grovt kränkande, jag som aldrig gjort något, aldrig varit med i polisregistret, så händer det här, bara för att polisen skall känna att de jobbat bra. Jag känner mig grovt kränkt, att det kom ut i tidningarna nästa dag, och att det stod att de var säkra. Det här är ett grovt brott och det kan förstöra mitt liv.”

Samuel uttrycker en oro över att det faktum att han greps och blev förhörd av polisen på vad han uppfattade som lösa grunder. Det lämnar en känsla av att hans framtida möjligheter är hotade – att betraktas som en brottsling och dessutom gripas förknippar han med att vara med i brottsregister och på så sätt utestängas från framtida arbetsplatser och andra sociala arenor. Det är viktigt att reflektera över dessa erfarenheter av misstänkliggörande, trakasserier och våld i termer av rättsäkerhet. Konsekvensen, som ungdomarnas berättelser tyder på, av att uppleva vakter, väktare och poliser som diskriminerande, är att förtroendet för myndigheter minskar, möjligheten att anmäla eller kontakta polisen minskar och om ungdomarna alltid ses som en problemkälla, medverkar vakter och poliser i att hindra ett korrekt och rättssäkert tillvägagångssätt vid utredning av brott. Vidare är det oroande att ungdomarna inte anser det ”vara lönt att ringa polisen” som Sandra, men även exempelvis Rickard och Michael uttrycker det i intervjuerna, när de själva hamnar i situationer som där de skulle behöva polisens hjälp. Rickard menar på att skulle man ringa till polisen och be dem att komma, skulle de skynda enbart om det var en person med svenskt namn som ringde. Andra skulle inte få motsvarande bemötande. Effekter av bristande rättsäkerhet kan vi också se i nästa avsnitt, om hatbrott, och hur anmälning av hatbrott har visats sig vara ofruktbar för våra intervjupersoner.

4.1.6 Hatbrott

Ett flertal av våra intervjupersoner har erfarenheter av olaga hot och misshandel med rasistiska motiv. En variant av hatbrott är attacker som utförs av nazister eller rasister, i möte med ungdomar med afrikansk bakgrund ute i det offentliga rummet. Den typ av slumpartade misshandelfall utgör ett ständigt närvarande hot för de intervjuade ungdomarna, då man aldrig vet när man råkar möta grupper av nazister. Thomas berättar om vänner som har blivit misshandlade under sådana omständigheter:

”Jag har vänner som blivit misshandlade av rasister. Det är en incident som hände det här året faktisk. Det var en vän till mig som var på väg hem från en basketträning, det var ganska sent. På pendeln som han var på var det några rasister som kom på. Man kunde se det på deras klädsel och symboler på jackorna. Han försökte byta vagn till en där det fanns flera människor, men det var ganska tomt eftersom det var sent på kvällen, så de kom in i samma vagn som han, och det var bara han och de två rasisterna och en annan person. Rasisterna hoppade på honom och misshandlade honom ganska grovt. Hans ansikte svällde upp, och han fick ligga inne på sjukhus. Han är italienare och gambisk. Det var tredje gången han blev nedslagen av rasister. Det här var vid [stadsdel i Stockholm], och det är inte samma personer som hoppat på honom. Jag känner andra vänner som blivit misshandlade. Två andra kompisar var på väg hem från en fest, och ett gäng rasister hoppade på dem och började slå dem med kedja, bälte och batong och dem blev också grovt misshandlade och hamnade på sjukhuset.”

Samtidigt begås hatbrott inte enbart av gäng med extrema åsikter, sena kvällar och ute i otrygga områden. Det finns flera berättelser där hatbrott begås i för intervjupersonerna familjära miljöer, av människor som har tillträde till dessa miljöer och initieras utav att våra intervjupersoner hävdar sin rätt. Med andra ord, det verkar finnas ett samband mellan att ha en afrikansk bakgrund, inneha en auktoritetsposition eller hävda sina rättigheter till rättvis behandling och bemötas med våldsamt hat. Dessutom kännetecknas dessa erfarenheter utav att berörda auktoritetspersoner och myndigheter vägrar utreda brotten. Peter berättar om olaga hot med rasistiskt budskap han utsattes för när han kom på en hantverkare bruka hans telefon utan lov:

”Vi bodde i [stadsdel i Stockholm], och de skulle komma och fixa en fuktskada. Då kom en kille som skulle fixa det här. Vi kopplade ur vår telefon och lade den i en låda tillsammans med andra saker. En eftermiddag kom jag ned, och då märkte jag att telefonen var inkopplad. Då frågade jag killen om det var han som hade kopplat in telefonen. Då svarade han ”ja”, och jag frågade honom, ’har du frågat mig eller min flickvän om lova att koppla in vår telefon?’ Nej, jag skulle bara ringa ett par samtal, så att jag kopplade in den, och jag hade fel på min mobil och hade ingen täckning, så att jag kopplade in den. Jag sa till honom, att sådant gör man inte, du har säkert en arbetstelefon, hur kommer vår telefon in i det hela?’ Då blev han sur, och jättearg, och han sa, ’ja, du ska få pengar’ och han lämnade 20 kr vid telefonen. Av princip tog jag inte emot hans pengar, utan kopplade bara ur telefonen och gick. Några dagar senare så kom jag förbi, och då märkte jag att det var något ritat på väggen där han arbetade. Jag gick fram till väggen och märkte att han hade ritat en karikatyr av en svart kille som är hängd! En tecknad figur av

en svart kille som är hängd med tungan ute. Jag ringde polisen, och de kom och tog foton. Fastighetsägaren tyckte också det var hemskt. För att mörka allt, fick vi en större lägenhet. Det enda jag vet att när målet väl kom upp, så fick jag veta att det hade blivit nedlagt. Åklagaren tänker inte gå vidare med det, har för mycket att göra. Det är ett sådant här fall som skulle kunna gå genom DO, men många känner inte till det här.”

En annan incident som Peter berättar om är från hans arbetsplats, en skola, där han, tillsammans med en svart kollega, blir slagen upprepade gånger av en elev som tillhör en grupp studerande som öppet talar om ’vit makt’:

”I mitt fall var det en stökig elev som hade skolkat, Han var stökig och ville hänga vid receptionen, och jag sa till honom att sluta. Han hade fötterna på bordet, han rev ur katalogen och man försökte säga till, men han vägrade. Han slår till en elev, och jag säger till honom, ’nu får det vara nog, nu är du dessutom på receptionsområdet, där du inte får vara’. Han vägrar, jag tar tag i honom, och han spänner emot. När jag lyckas få ut från receptionsområdet, då släpper jag honom, och han tar och slänger en penna rakt i ansiktet mot mig. Då tar jag tag i honom på ryggen och säger ’nu räcker det, nu följer du med till rektorn’. Han vägrar, då tar jag tag i honom i båda axlarna, och säger igen, ’nu följer du med till rektorn’. Det blir tumult och han lyckas ta sig lös, och då får han in en rak höger mot mitt öga. Jag släpper honom helt chockad och säger till honom, ’va slog du mig just nu?’ då säger han ’vad ska du göra mot mig?’ Jag försöker få iväg honom igen till rektorn, men märker när vi kommer till en dörröppning att det inte kommer gå, han sprattlar med armar och ben och jag släpper honom. Då skriker han ’djavla neger’, och allt möjligt och springer iväg.”

Peter anmäler händelsen hos rektorn, men skolledningen vill ogärna polisanmäla eleven och incidenten tystas ner, trots att en annan lärare med afroamerikansk bakgrund blir misshandlad på skolan samma vecka:

”Jag går till rektorn och anmäler det hela. Det händer inte mycket. De säger att han är stökig, skolledningen vill inte ta i det här, och vill inte ha dålig publicitet. De stängde inte av honom och de polisanmälde inte händelsen. Det största misstaget var att skolan bara släppte det här. För nu går den här killen runt på skolan och känner sig tuff för att han slog ned den stora läraren. Han drog med en annan kille på gympan som inte ska vara på lektionen. Det slutade med att jag fick jaga runt den här eleven på gympan för att få ut honom därifrån. Han började skrika ’ja, du fick stryk.. du fick stryk...’ Ja, sa ja, jag fick stryk, man kan se bulan fortfarande, det behöver du inte ta upp igen, förstår inte vad du vill med det här, vill du också slå mig?’ Jag böjde mig fram, och då slog han mig på samma ställe. Han boxade mig där jag hade bulan. Jag hade en basketboll i handen, och jag studsade den mot hans huvud, för att han skulle vakna, inser du att du slog mot en lärare?. Då gick han, och jag glömde det hela. Två dagar senare när jag kom tillbaka till skolan fick jag veta att samma kille hade slagit till en annan lärare så att läraren sprängde ögonbrynen så att han fick sy sitt öga. Då hade han också skrikit djävla neger. Då börjar man tänka, ok, vad handlar det här om?”

Peters historia är verkligen hemska och allvarliga. Peter blir misshandlad på sin arbetsplats, tillsammans med en kollega, upprepade gånger och det står klart för både honom och

arbetsgivaren att misshandel har en rasistisk dimension, där en elev som anser sig representera 'vit makt' inte kan acceptera en auktoritetsperson som är svart. Peters historier visar också att till och med hatbrott med tydliga rasistiska förtecken inte tas upp av berörda parter. Fastighetsägaren, åklagaren, skolledningen är eniga i att lägga ner dessa fall av hot och våld. Och om så pass extrema händelser läggs ner, är det inte så oväntat att andra incidenter såsom kränkningar i skolan av både elever och lärare betraktas som alltför hopplösa för att bekämpas av våra intervjupersoner.

4.2 Att kränkas och leva – möten med olika institutioner

Olika sociala institutioner kännetecknas av olika interaktionsmönster, olika makthierarkier och olika spelregler. Inte minst har man, som individ, olika mycket utrymme för att ställa krav och kan lida olika konsekvenser av negativ särbehandling och kränkningar. I vår studie har vi fokuserat på olika sociala rum där intervjupersonerna vistas för att ta fasta på olika sociala arenors specifika förutsättningar och diskrimineringsmönster. Vissa teman, såsom rasifierat språkbruk, kränkningar av fysisk integritet eller särskiljandet, som vi har behandlat i föregående avsnitt översiktligt, går igen. I en institution som skolan får dessa kränkningar en särskild betydelse och vissa konsekvenser. Maktobalans i lärar- och elevrelationer är ett exempel på minskade möjligheter för eleven att säga emot, men det finns även sådant som tyder på att negativ särbehandling har påverkat eleven genom att reduceras dess framtida möjligheter i livet genom sänkta betyg. De institutioner vi har identifierat som centrala i våra intervjupersoner erfarenheter och möten med samhället är *skolan, arbetslivet, det offentliga rummet* såsom gator och affärer, *kärleksliv och relationer*, och slutligen *media*.

4.2.1 Skolan

Föregående sektion indikerar tydligt att skolan utgör en central institution och också en källa för en rad erfarenheter av rasism för intervjuade ungdomar. Gränsdragningar och uteslutning har i stort sett alla ungdomar upplevt, och här är ett exempel på olika uteslutningsincidenter som Denise berättar om:

”När jag var 10 så flyttade vi till [ett litet samhälle i Skåne] och det var där jag först upplevde rasism. Och det var ganska starkt, jag visste ingenting om det innan och jag blev helt chockad. Första dagen i skolan så skulle min mamma presentera mig för läraren och läraren frågade om jag kunde svenska. Jag menar min mamma är ju vit, hon är ju svensk! Så även om jag hade varit adopterad, vad skulle vi annars ha pratat hemma? Och sen fortsatte det. På rasterna skrek de 'djavla neger' och jag blev förvånad för jag såg inte mig själv som svart, jag var ju som dem. Jag var mulatt. En gång så skulle vi ha dans i skolan och läraren parade ihop oss två och två och tjejen som skulle dansa med mig, hon blev så rädd och vågade inte röra mig. Och någonstans tyckte jag synd om henne som var så rädd, jag visste ju att jag inte var farlig. Men på ett annat sätt så blev jag ledsen att hon blev så äcklad.”

Det finns många inslag av kränkningar och trakasserier i våra intervjupersoners vardag i skolan, men det som blir en extra dimension i skolerfarenheter är att lärare medverkar i kränkningen. En erfarenhet som är oerhört central och representativ för ungdomarnas erfarenhet av skolan är att kränkningen sker på rasistiska grunder och att läraren väljer att

stödja den som utsätter de svarta barnen för kränkningen genom att bekräfta att rasistiska skällsord är ”den rätta” benämningen för svarta personer. Här är ett exempel som Sara berättar om:

”Det var en kompis som berättade att de hade läst Pippi i skolan, och så stod det något, negerkungen eller så. Hon är från Uganda, och alla vet om att hon tar illa vid sig om man säger neger. Och så var det en kille i hennes klass som höll på typ, ’oh, neger, neger, det står neger i boken’. Typ såhär övertydligt läsa neger för att göra henne irriterad, och då sa hon ’lägg av’, och hon sa typ, ’jag skall slå dig’, eller typ bråka med honom. Och då var läraren på den andra killens sida och sa till min kompis att ’du kan inte slå honom för att han sa neger, för du är ju trots allt en neger, det betyder svart människa’.”

Kränkande behandling är kännetecknande för skolsituation för de flesta intervjuade. Problematiken förstärks ytterligare utav att lärare väljer att både använda sig av rasistiskt språkbruk och även framhålla att afrikansk bakgrund och Afrika som kontinent är underlägsna. Annas erfarenhet är att när hon valde att läsa på Komvux för att kunna studera vidare, till läkare, blev hon ifrågasatt av studievägledare som ansåg att hon inte skulle läsa vidare – hennes arbete som undersköterska var väl tillräckligt för en person med afrikansk bakgrund. Sandra berättar hur hon, genom att ett gymnasieprogram las ner på den skola hon gick i fick byta till en ganska prestigefylld gymnasieskola och hur hon och hennes vänner utsattes för olika former av trakasserier från skolpersonalens sida. Sandra ger så småningom upp själv och berättar vilka incidenter som fick henne att tappa orken att fortsätta kämpa för sin rätt att fortsätta på den prestigefyllda skolan:

”Det var mycket konstigt som hände, min svenska lärare sa till mig, efter att jag hade fått godkänt på provet – svenska är ett av mina starka ämnen – och jag undrade varför jag bara hade fått godkänt – ’ja, det är för att du kan inte få mer än G för du har inte svenska som första språk’. Det hände så mycket. De tvingade mig ta drogprov, de svarta ungdomarna i min klass och de som var mörkare var de som tvingades. De sa att det var stickprov, hur pinsamt är inte det, att bli hämtad från klassen.”

Det som kanske är mest framträdande i dessa berättelser och också viktigast att synliggöra är att trakasserier har ett direkt samband med betyg och också med fördelning av lärares uppmärksamhet och förväntningar. Sandra samt andra intervjuade konstaterar att trakasserier i skolan omedelbart resulterar i sämre betyg och minskande lust att studera. Så här formulerar David de problem som han mötte och de effekter dessa problem fick:

”Där drogs det till sin spets, det var några rötägg som var väldigt populära människor, som tryckte ner mig under de åren, 7:an, 8:an, 9:an. Då undvek jag de situationerna. Det är väl olika för olika personligheter. Jag drog mig undan, försvann, på rasterna, så fort rötäggen kom så fick jag höra något i stilen ’djävla neger, stick tillbaks din svarta...’. Det var aldrig någon som muckade med mig [fysiskt]. Jag undvek det, det var min natur. Det var en chock för mig, den perioden, det hade aldrig varit så illa för mig, och det var inte bara elever, på den skolan, även lärare använde ’neger’ i vardagsprat, lite nedsättande, och tyckte att jag skulle ta det. Vid ett tillfälle var det en SO lärare som verkligen ville poängtera att jag borde vara glad och tacksam över att jag är här.”

Sandras och Davids berättelser, i likhet med flera andras, visar att segregationen i skolan inte är ett utfall av individernas val, utan något som skapas aktivt genom att skolpersonalen och andra barn kontinuerligt pekar ut de som inte tillhör – ungdomar med afrikansk bakgrund. De centrala temana i ungdomarnas erfarenheter av skolan är att förekomsten av kränkningar och uteslutning på rasistiska grunder. Den kränkande behandlingen sker i flera fall i samspel med lärarna som mer eller mindre ger mobbarna rätt i att bruka rasistiskt språk. Effekten är en förlust av att vilja studera och att gå till skolan, en vanligt förekommande effekt av att mobbas i skolan. David berättar hur han påverkades av sina skolerfarenheter av rasism:

”Jag var bland de bästa i klassen när jag var mindre. Men all den ambitionen försvann totalt faktiskt. Skolan blev ett måste man måste dras med, men det var rasismen, mobbningen, som gjorde det. Så kan det vara för många som mobbas, men det här var ingen personlig mobbning, det var bara för att jag var svart, det var ungefär 5-6 personer, och sen fanns det ju rasism, där man fick höra en massa märkligt. Och man märkte det på lärare och deras inställning, och man tappade tron på skolan, och då sket jag verkligen i skolan.”

Skolor med få studerande med annan hudfärg och bakgrund, anser David, i likhet med flera intervjuade gör det svårare att hantera sådana situationer. Samtidigt så är det inte garanterat att mobbningen, eller trakasserier från lärarnas sida upphör enbart för att det finns många barn med utländsk och afrikansk bakgrund i skolan. Incidenterna med kränkande behandling är de mest synliga och omedelbara för de intervjuade, och det finns ett samband mellan att utsättas för kränkande behandling och inte vilja studera, enligt de intervjuade. Samtidigt så återkommer andra berättelser som handlar om att inte kunna få bra betyg om man inte har svenska som modersmål, att det finns en inbyggd förväntning över att ungdomar med utländsk bakgrund inte ska kunna prestera lika bra som deras svenska jämnåriga kamrater.

4.2.2 Arbetslivet

Merparten av de vi har intervjuat är alltför unga för att ha haft möjlighet att etablera sig på arbetsmarknaden. Men möten med arbetslivet har ändå ägt rum för majoriteten av de intervjuade, inte minst genom praoplats i grundskolan. Mönstret går igen, även här redogör ungdomarna för kränkningar och upprättandet av gränser som utesluter de. Ibland rör det sig om subtila handlingar, men det förekommer även direkta påhopp och våld. Som vi har redogjort för ovan under sektionen hatbrott har det förekommit att personer med afrikansk bakgrund har misshandlats på sin arbetsplats. Robel berättar om den första tråkiga erfarenheten av att ha blivit nekad en praktikplats:

”När jag gick i femman och skulle söka praoplats ringde jag till NK och frågade och jag fick prao där. De sa okej, men när jag gick dit och presenterade mig så dom att dom inte tog emot några praktikanter. Jag gick hem och ringde igen och frågade varför, och till slut sa de okej. Men det kändes konstigt att ha fått ett nej när de såg mig.”

Avsaknaden av en brytning när de pratar svenska leder till att alla våra intervjuade personer vid telefonkontakt antas ha svensk bakgrund. Att som Robel ha fått erfara att behandlingen blir annorlunda när han dyker upp är en smärtsam erfarenhet. Även Denise har stött på att behandlingen av henne blir annorlunda när hon presenterar sig. I hennes fall menar hon att

problematiken är dubbel då hon utöver att "låta" svensk också har ett svenskklingande för- och efternamn:

"Och mitt namn också. Jag menar jag heter [svenskklingande namn] och ibland kan jag känna när jag söker jobb att jag lurar de. För att jag är svart. Fast jag vet att jag inte gör det, lurar de alltså."

Denise känsla av att "lura" en potentiell arbetsgivare är givetvis väldigt problematiskt. Hon tar på sig ansvaret av att hennes utseende inte stämmer överens med de fördomar som finns av hur en person med ett svenskklingande för- och efternamn förväntas se ut.

Doreen som läser till undersköterska har även hon stött på svårigheter när det gäller möjligheterna att erhålla vad hon menar är attraktiva praktikplatser. Till skillnad från Robel upplevde hon att hon blev bortvald inte bara av praktikplatsen, utan även att det sanktionerades av lärarna på skolan:

"I skolan när vi söker praktik så anmäler vi oss och sen så är det sjukhuset som får lottan fram vilka som ska jobba på sjukhus och vilka som ska jobba på ålderdomshem. När jag gick i första ring på gymnasiet så blev det så att alla som hette typ Svensson, Olsson fick praktik på sjukhuset. Och lärarna hade ingen riktig förklaring. Vi var fyra stycken som hade utländska namn och ingen av oss fick praktikplats på sjukhus, och det är ju skumt."

Om Robels och Doreens erfarenheter illustrerar svårigheterna att få tillträde till arbetsmarknaden visar Annas upplevelse att svårigheterna att "arbeta när man är svart" har gjort sig gällande även när tillträde har beretts åt henne på arbetsmarknaden. Hon ger uttryck för att hennes närvaro är villkorad:

"Det är inte lätt att jobba när man är svart. De anställer en för att de måste anställa en. Men när man är där, så märker man att man har anställning, men de har inget förtroende för en. Om jag är på en avdelning, och jag och en svensk kvinna är där och så kommer chefen och ska ta reda på något och träffar mig först, så hälsar han, och vill veta vem du jobbar med. Sedan går till henne och frågar det han vill veta. Jobbar jag ensam då frågar han mig. Jag kunde lika gärna ha svarat på hans frågor. Det var det som irriterade mig mest."

Anna upplever här att information som lämnas av svenska kollegor upplevs som mer tillförlitlig, och att det endast är vid ensamarbete som information tas från henne. Likaså menar hon att behandlingen från chefen återspeglar sig i kollegornas bemötande av henne. Då hon har gett uttryck för att hon vill läsa vidare, känner hon att det inte finns ett stöd bland kollegorna. Som diskuterats i avsnitten om skolan klargörs det för henne av såväl studievägledare som kollegor att arbetet som undersköterska är så långt hon bör sikta. Inom äldreården förekommer det enligt de vi har intervjuat starka inslag av direkta förolämpningar och kränkningar. Doreen och Miriam som båda arbetar inom äldreården har vid flera tillfällen stött på patienter som vägrat ta emot deras vård. Doreen berättar:

"För två år sedan var det en kvinna som sa att jag inte fick behandla henne. Och varje gång jag kom in sa hon grejer som: 'har jag hamnat mitt i Afrika, och även när ljuset var tänt sa hon 'vad svart här var'."

Att det inte är lönt att sikta på en karriär inom vissa yrken ger Samuel uttryck för:

”Jag skulle inte känna mig trygg som polis, eftersom jag inte har sett så många svarta poliser. Jag tror inte heller att jag skulle kunna bli chef för ett stort företag, även om jag vill det. Det finns så många fördomar mot svarta och även om de inte stämmer så lever de kvar hela tiden”

Även Peter ger uttryck för svårigheterna att vara svart och inneha vissa yrkespositioner. Vi minns hans historia från avsnittet ovan om hatbrott om det våld eleverna på den skola han arbetar har utsatt honom och ytterligare en svart kollega. Utöver hatbrottet som elevens uppförande utmynnade sig i, reflekterar Peter över det faktum att han som svart man inte tillåts inneha den auktoritetsposition som läraryrket innebär:

”På samma vecka blir två svarta lärare slagna, de enda svarta lärare som finns. Det har aldrig tidigare inträffat att lärare har blivit slagna av elever. Det man märker är att dem här eleverna har svårt för svarta auktoriteter, det har aldrig hänt att lärare blev slagna och polisen inte tillkallas.”

Det finns även några ungdomar som ger uttryck för en förståelse av arbetsmarknaden som stratifierad. Möjligheterna för de att göra sig gällande på den tror de kan fungera bäst om de tonar ned ambitionsnivån. I intervjun med kamraterna Abdul och Robel framkommer att de ser olika på sina möjligheter att få arbeta i Sverige. Robel som vill läsa juridik tror att utsikterna är små, medan Abdul som vill läsa till maskintekniker ser större möjligheter i Sverige:

”Jag tror att när det handlar om tekniskt kunnande kan de inte välja bort en lika lätt. Där handlar det mer om vem som gör bästa jobbet. Men i Robels eller min systems typ av jobb då är det chefen som bestämmer.”

Abdul och Robel anser att yrken som inte kan testas med objektiva mått är i stort sett stängda för personer som inte uppfattas som svenskar, och då är det lättare att bevisa diskriminering om man besitter mätbar kompetens. Liknande resonemang förs senare i rapporten om anmälning av diskriminering och behovet av att ha bevis (avsnitt 4.3.2). I samma banor som Abdul resonerar Danielle som även hon ger uttryck för stratifieringen av arbetsmarknaden. Hon tror att hon inte möter på diskriminering i sin nuvarande sysselsättning som städerska, eftersom det är sysslor hon förväntas utföra. Samma tankegångar, om att ”veta sin plats” gav våra ungdomar i fokusgruppsintervjun i Göteborg uttryck för. Johannes uttrycker det som att ”det blir bara svårare och svårare ju högre upp man kommer”. En som har trots teknisk utbildning, flygtekniker, har diskriminerats är Amir. Efter flera tråkiga erfarenheter med att ha nekats anställning som flygtekniker, trots utbildning försöker han sig på andra, lägre kvalificerade arbeten, däribland en praktikplats som arbetsförmedlingen ordnat. När chefen fick reda på att han var muslim fick han inte längre vara kvar:

”En gång gick jag på en utbildning som arbetsförmedlingen hade ordnat. Chefen undrade var jag kom ifrån och vilken religion jag hade. Jag berättade det för honom och efter några veckor så fick jag inte vara kvar. Det var glömt det som hade sagts om garanterat arbete. Han sa till mig att man sökte efter någon som kunderna kunde respektera och som man kunde tjäna pengar på. Han sa det helt öppet. Jag snackade med arbetsförmedlingen och de sa att det är arbetsgivaren som bestämmer.”

Amirs upplevelse av direkt diskriminering indikerar hur diskrimineringen sker på basis av flera diskrimineringsgrunder, såväl afrikansk bakgrund som islamofobi. Amirs erfarenhet av att både ha blivit ratad av arbetsgivaren och sedan få höra av den ansvariga myndigheten att de sanktionerar den typen av beteenden gör det möjligt att förstå varför så många av de vi intervjuat tror att deras framtid är ljusare någon annanstans. När Patrick skulle ge uttryck för varför han tror att hans framtid är ljusare i England pekade han på omöjligheten för honom som svart att göra anspråk på svenskheten:

”Jag ska flytta till England [...]Där är alla engelsmän, men här är man aldrig svensk.”

Att så tidigt i livet uppleva dörrar som stängda, eller som Denise ger uttryck för, som oförenlighet mellan svensk tillhörighet och mörk hudfärg alternativt Islam som religion, är givetvis allvarligt. Uppfattningen att ”svenskheten” är nyckeln till arbetslivet är problematisk i sig, ännu mer bekymmersamt blir det när ungdomarna dessutom redogör för att den nog är utom räckhåll för dem.

4.2.3 Det offentliga rummet

Närvarande i ungdomarnas berättelser är också kränkningar i miljöer som skulle kunna kallas det offentliga rummet. Det offentliga rummet består naturligtvis av olika platser och olika miljöer, men det som gör de offentliga är att inträdet är tillgängligt för alla oavsett bakgrund; utestängning är otillåten i vårt samhälle. Även om formell uteslutning inte får ske, kan informella taktiker användas för att stigmatisera och ifrågasätta personers med afrikansk bakgrund rätt att vistas i det offentliga rummet. Till sin karaktär liknar kränkningarna de övriga vi har redogjort för ovan. De intervjuade ungdomarna upplever att det offentliga rummet, gatan, butiker, trapphuset, befolkade av annars till synes fredliga människor, ofta förvandlas till fientliga miljöer när ungdomarna träder in. Misstänkliggörandet i butiker, känslan av att omgivningen aktivt undviker att sitta bredvid en på tunnelbanan samt ständiga frågor om ”ursprung” är bara några av exemplen ungdomarna nämner. En incident Miriam delar med sig handlar om hur en handling, att slå in en portkod, möts med misstänksamhet:

”Häromdagen när jag skulle hem till en kompis där det är portkod så var det en kvinna som tittade och frågade ’var har du fått koden från?’. När jag sa ’ursäkta vad sa du’ så upprepade hon frågan. Jag svarade bara ’vad tror du?’. När det gäller såna människor så känner jag ofta att man bara inte orkar svara. Man skiter i dem.”

Miriam upplever att personen som ifrågasätter hennes kännedom av portkod antar att hon inte kan tänkas bo i fastigheten, och inte heller kan tänkas känna någon som gör det. Den diskursiva eller språkliga diskriminering som ungdomarna beskriver är av varierande slag. Det kan röra sig om nedsättande kommentarer, eller nedvärderande associationer. Samuel som spelar fotboll turnerade med ditt lag i en mindre stad i Sverige, minns att de kränkande kommentarerna inte bara kom från jämnåriga spelare i motsatt lag, även vuxna deltog i skymferna:

”I [staden] då var det typ att alla var på mig hela tiden, som att de ville skada mig. Det har också hänt att flera i mitt lag har kallats neger, och då är det inte spelarna

som gör det, utan föräldrarna som säger det. Typ 'negerapa', även tränare har sagt sådant.”

Kränkningar i form av rasistiskt språkbruk är ett närvarande tema i flera intervjuer. Idrott är en av många offentliga arenor som bör garantera likabehandling av alla, och om formell exkludering inte kan utövas, används språkbruket för att kränka och marginalisera personerna med afrikansk bakgrund. Utöver de våldshandlingar som de språkliga kränkningarna innebär har flera av ungdomarna lyft en annan sorts språklig diskriminering, nämligen en där de fräntas sin svenska identitet. David som är adopterad har flera gånger upplevt att han inte förutsätts kunna svenska:

”Det har hänt tusen gånger. Det finns faktiskt tillfällen som har varit extrema, där man har svarat på svenska och personen ifråga har fortsatt tala engelska. Och då börjar man fundera om man är så stämplad, de kan inte ens ta in att man talar svenska. Och det händer ofta.”

Det problematiska i Davids fall, inte olikt andra intervjuade ungdomar, är att hans kulturella bakgrund som svensk nekas honom på grund av hudfärg. Även andra exkluderingsmekanismer finns i vårt material. Många av ungdomarna upplever att shopping förvandlas ofta till en negativ upplevelse då butikspersonal reageras med misstänksamhet på deras närvaro, och det sedvanliga sättet de tillåts att shoppa är genom att övervakas. I flera situationer menar Sara att hon blir övervakad, vilket hon upplever som en effekt av stigmatisering av svart hudfärg:

”Jag brukar inte tänka att jag är svart, men det har hänt att jag och mina kompisar gått in i affärer, och det har varit helt lugnt. Men sen när vi går in, då har de hämtat typ vakter. Vi stod i en parfymaffär, och då tar man upp flaskor, och då har de skickat vakter på oss. Vakterna sa inget till oss, men de omringade oss, stod där i närheten, det märktes att dem var där. Expeditörerna stod också där, vi blev liksom omringade av personal.”

Helen berättar om en liknande incident. Tillsammans med sina vänner skulle hon inhandla en present till en gemensam vän. De valde att gå in en smyckesbutik ägd av en nationell butikskedja och upplevde att expediten misstänkliggjorde dem:

”Vi var [i butiken] och skulle handla ett halsband till en kompis. Vi gick runt i butiken, och kollade på olika halsband. Vi höll i ett halsband, för att man kanske inte skulle hitta ett bättre, och vi gick runt i butiken, sen så kom kassörskan och sa till oss, 'åh, skall jag ta den där'? Och då svarade vi att vi ville ha den ifall vi inte skulle hitta en bättre, och då svarade hon, 'ja, men jag tar gärna den och lägger den hos mig, så att den inte försvinner'. Vi var fem stycken svarta tjejer och det kändes verkligen som att hon utgick från att vi skulle ta halsbandet.”

Helens berättelse tyder på ett mer explicit uttryckt antagande om att som afrikansk ungdom misstänkliggöras som opålitlig. Lisa som även hon har erfarenheter som liknar Saras och Helens uttrycker frustrerat de konsekvenser det har inneburit. Att hon alltid kan övervakas, misstänkliggöras och kränkas, enbart på grundval av hennes hudfärg:

”Man kan aldrig slappna av. Man är hela tiden förberedd på att det skall komma en kommentar och får att kunna ta det och inte bryta ihop, så måste man hela tiden

vara på sin vakt. Man är alltid spänd, man nästan förväntar sig att de skall säga något dumt, man blir snarare förvånad om någon accepterar en som person.”

Sara, Helen och Lisa delger oss båda erfarenheter som tyder på att de har blivit färgade av sina erfarenheter om än på olika sätt. För Denise har omgivningens reaktioner på hennes hudfärg inneburit att hon är rädd att utsättas för hatbrott genom att bli påkörd av okända bilar:

”Det var en kille i klassen som jag kände hade ett hat mot mig. Han sa neger då och då, men jag märkte att han mådde dåligt av att jag var i klassrummet. Jag hade ingen bra känsla av honom. Det kändes som om han tog avstånd, nu har han blivit nazist. Jag tror det var då jag blev rädd för bilar. När jag bodde i [ett litet samhälle i Skåne] trodde jag att bilar skulle köra över mig, typ säga ’kolla där hon är svart vi kör över henne’.”

Denises historia exemplifierar att den ackumulerade effekten av att kränkas dagligen genom övervakning, ett ifrågasättande av ens rätt att vistas på vissa områden och platser, eller genom rasistiska skällsord bär med sig hotet om fysiskt våld eller hatbrott. Samma personer som utövar verbala kränkningar kan, upplever Denise, välja att försöka utesluta henne från det offentliga rummet genom en våldshandling.

4.2.4 Kärleksliv och relationer

Många förknippar inte kärlek och relationer med institutioner. Men om institutioner definieras som en uppsättning socialt skapade regler och normer så är de i högsta grad närvarande i ungdomarnas kärleksrelationer. Dessa relationer sker inom personernas sociala sfär och regleras av sociala regler och diskurser gällande exempelvis tillhörighet, familj och ursprung. I vårt material finns det mycket som tyder på att den delen av vardagen liksom flera andra är rasifierad. Intervjupersonerna ger uttryck för erfarenheter av att uteslutas eller inte betraktas som lika mycket värda ifråga om relationer på grund av deras afrikanska bakgrund. Samtidigt upplever tjejerna att det finns flera risker förknippade med relationer. Anna berättar att hon upplever att det finns en fara i att träffa män, då de kan behandla en såväl sexistiskt som rasistiskt:

”Det jag alltid tänker på är att om jag ska dejta en svensk man, måste han vara en person som inte har fördomar mot svarta kvinnor. Vissa tror att en svart kvinna kan behandlas på vilket sätt man vill, man har hört från svarta tjejer som dejtar svenska män, att de kallar dem för prostituerade och sånt där, ni har ingenting i Afrika...”

Tjejerna upplever således att utöver svårigheten att betraktas som likvärdiga andra kvinnor i relationer, kan deras underordnade position innebära att de erbjuds inträde i en relation baserad på förtryck och utnyttjande. Killarnas erfarenheter är främst av exkludering från relationssfären. David som växte upp i en småstad tror att hans hudfärg bidrog till att han hade svårt att bli accepterad på relationsmarknaden när han växte upp:

”Grejen är att när jag var yngre, då var det ett jättestort problem, för att det var omöjligt för mig där jag växte upp att hitta någon. Det var ingen som skulle ta i mig där, det påverkar en lång tid efteråt.”

Den problematik David beskriver finns även närvarande i de historier ungdomarna som har växt upp i större städer delger oss. Peter som vuxit upp i Stockholm har liknande erfarenheter:

”När det gällde tjejer var jag inte lika populär för att jag var svart. Jag var inte lika åtråvärd. Jag visste att jag var tvungen att vara lite extra om jag skulle kunna få tjejer. Det fanns några tjejer som var intresserade men som i sista stund backade ur, de var inte sig själva.”

Amir berättar att hans relationer med svenska tjejer har varit problematiska. Hans afrikanska bakgrund sammantaget med att han är muslim tror han leder till en mängd föreställningar om honom. Som att han kommer att förtrycka kvinnan eller ”kidnappa barnen”. Vid ett tillfälle blev han hembjuden till hans dåvarande flickvans föräldrar och vid närmare umgänge med kvinnans far gjordes det klart för honom att han inte var välkommen:

”Jag satt och tittade på fotboll med hennes pappa och sa han plötsligt till mig ’jag tror inte på rasblandningar’. Jag kunde inte tro att han sa så till mig, jag kunde inte andas. Det kändes som att titta på fotboll med Hitler. Jag var helt chockad. Han sa till mig ’håll er till er’. Min tjej tyckte bara att hennes pappa inte menade något illa.”

Amirs historia pekar på en grov incident som dessutom visar sig vara svår för hans flickvän att erkänna, då det är hennes pappa som kränker hennes pojkvän. Relationssfären upplevs således som en problematisk arena ifråga om inträde och acceptans. Relationer är dessutom sociala arenor och handlar om social status och tillhörighet, och där upplever de intervjuade ungdomarna att deras möjligheter att ha långvariga, socialt accepterade relationer med personer med en annan etnisk bakgrund begränsas. Tjejerna är särskilt utsatta, då även i de fall inträdet inte nekas, riskerar de att behandlas på ett såväl rasistiskt som sexistiskt sätt.

4.2.5 Massmedia

Många av de intervjuade, som vi tidigare har visat, får utstå kontinuerliga påpekanden om att deras afrikanska bakgrund är avgörande för deras sociala position i samhället. Därför är många särskilt uppmärksamma på hur den negativa bilden av Afrika reproduceras och legitimeras i media. Anna, till exempel, anser att media bidrar till att sprida och befästa en negativ bild av Afrika:

”Jag har aldrig sett på tv när de visar fina ställen i Afrika, som idag i [tidningen] stod det om många länder, de hade skrivit om katastrofer i världen, och det stod om Sydamerika, och orkanen och svält, men den bilden de hade satt in var en svältande afrikan. Afrika är alltid, även i böcker, längst ner. De säger ingenting bra som kommer från Afrika, bara sjukdomar, malaria, allt det dåliga finns i Afrika.”

Den uteslutande negativa bild som projiceras på Afrika av västerlandets medier upplever Anna som ett problem. Utöver den negativa skildringen har flera av ungdomarna pekat på avsaknaden av svarta kroppar i såväl massmedia som olika typer av reklambilder. Samuel pekar på bristande representation av positiva bilder av personer med afrikansk bakgrund i media, och en uppsjö av negativa bilder av afrikaner :

”Om någon ser en svart så tänker de; brottsling. Något kriminellt måste de ha gjort. Det är alltid något, då blir det svårt att övertyga folk om man skall sälja något, att de skall köpa det. Det blir bara svårare, därför tar de inte med svarta i reklam. De har inte ett svart ansikte utåt.”

Abdul menar att han upplever en outtalad rasism i skildringen av svarta i medier av olika slag. Han tar den omdiskuterade glassen ”Nogger black” som exempel:

”Jag är sån som person att jag gillar inte skumhet, jag gillar ärlighet. De som har gjort glassen, eller reklamen, om man menar nigger black, sånt gillar jag inte. Samma sak i tidningen, de säger mörkhyad hela tiden. Till exempel när de ska beskriva en spelare, säger de han, den mörke spelaren. Men om det är en vit så säger de bara, han den duktige spelaren. Sånt fattar jag inte.”

Abduls observationer pekar på två mediala problem; ena problemet, upplevt av ungdomarna, är att representationen av svarta personer i media inte sker på lika villkor. Det andra problemet är relaterat till rasistiskt språkbruk där majoritetssamhället insisterar på att bruka termer och bilder som är kränkande, samtidigt som upplevelser av kränkningar bedöms vara onormala, överkänsliga eller felaktiga. Det som Abdul kallar för skumhet kan tolkas vara majoritetssamhällets krav på att behålla privilegiet av att agera rasistiskt utan att kallas för rasist.

4.3 Revoltera eller fly? – ungdomarnas överlevnadsstrategier och framtidssyn

Hantering och förhållningssättet till kränkande behandling påverkas av flera faktorer såsom tillgång till stöd, information samt en upplevd möjlighet av att få upprättelse. I detta avsnitt tittar vi på ungdomarnas berättelser om det stöd de vill ha, får och många gånger hade önskat sig att få. Vidare, vi tittar även på deras vardagsstrategier för att hantera kränkningar och funderingar kring anmälan av diskriminering och rasism.

Att vara ung förknippas ofta med drömmar, strävan och framtidshopp. Inskränkningar i handlingsutrymmet lämnar oundvikligen spår och präglar individens utformning av egna livsprojekt och framtidsvisioner. Våra intervjuade ungdomar är inget undantag, medan deras erfarenheter väcker frågan hur de uppfattar sina möjligheter i livet samt hur de ser på vägen att skapa sig det liv de önskar sig.

4.3.1 Vardagsstrategier

Föregående avsnitt ger en god bild av kränkningar som de intervjuade ungdomarna får möta i sin vardag. Omgivningens respons på ungdomarnas upplevelser återges också, och däri finns indikationer på att graden av omgivningens erkännande och upprättelse är låg. I ljuset av omgivningens reaktioner, som är oftast förnekande, är inte det så förvånande att en strategi som lyfts fram av flera av de vi har intervjuat är att försöka överleva genom att försöka ignorera händelser så gott det går för att inte låta kränkningar ta mer plats i ens liv än vad de redan gör. David berättar:

”Jag har varit i situationer i livet som har brutit ner mig. Det har hänt så mycket att till slut så bryr man sig inte. Man låter det glida av en och ser inte till ens

rättigheter. Men nu tänker man på ett annat sätt. Nu kan man nästan bli luttrad. Man vänjer sig vid en konstig känsla, vid något som egentligen är helt oacceptabelt.”

Ett sätt att försöka hindra kränkningarna att ta mer plats är att undvika miljöer där risken för kränkningar bedöms vara större. En iakttagelse vi har gjort är att flera av ungdomarna som har erfarenhet av att ha växt upp delvis i mindre städer tycker att problemen är värre där. David som har växt upp i en liten stad i Sverige har sin strategi utstakad. För honom är det uteslutet att bosätta sig i en småstad i framtiden:

”De tre storstäderna, där skulle jag bosätta mig. Inte i en mindre stad i Sverige. [...] Man får utstå en massa skit i småhålor.”

David tillhör en minoritet bland de vi har intervjuat, majoriteten av de vi har intervjuat har växt upp i någon av våra tre storstäder, Stockholm, Göteborg och Malmö. En annan uppsättning strategier, bortom undvikande, som en stor andel av ungdomarna anger är att välja umgängeskrets där de kan känna sig trygga och förstådda. Caroline och Alexandra, exempelvis, går i en högstatusskola i Stockholm och har i den hittat en grupp människor de trivs med. Deras grupp består av sammanlagt sex tjejer med afrikansk bakgrund. Något som bedömdes vara problematiskt av skolledningen:

”Vi blev inkallade till biträdande rektorn och han började med att prata om struntsaker som inte har med saken att göra och sen sa han ’tjejer, ni bör tänka på hur ni umgås, ni stöter bort resten av klassen eftersom det bara är ni som umgås med varandra och ni borde lära känna de andra också’. Det kändes lite konstigt eftersom alla hänger i grupper, varför säger han bara det till det svarta gänget? Vi som umgås är sex svarta tjejer och det är 30 i klassen och alla umgås i grupper. Det kändes konstigt och vi blev chockade för att vi pratar självklart med de andra i klassen.”

Tjejernas upplevelse av rektorns reaktion är att han agerar utifrån en stigmatiserande hållning gentemot gruppen, på basis av deras hudfärg. Det är ett talande exempel på hur den vita majoriteten i klassrummet anses vara varken uteslutande eller hotande gentemot elever med en annan hudfärg. Det finns också en dimension av social kontroll och övervakning som rektor utövar gällande tjejernas rätt att välja vänner; deras synlighet som grupp misstänkliggörs och ska åtgärdas. Liknande repressalier utövas även informellt. Maria som i skolsammanhang ofta erfarit att hon har varit den enda svarta eleven, umgås med såväl vita som svarta ungdomar, oftast åtskilt. Vid ett tillfälle bjöd hon med en skolkamrat med europeiskt ursprung till en fest där många av Marias svarta vänner skulle delta:

”Jag tog med en tjej som är vit till en fest där det var jätte många afrikaner. Hon var i början orolig för att vara den enda vita, men jag lovade att ta hand om henne och presenterade henne för alla. Men efter typ 45 minuter, ville hon åka hem. Jag misstänkte att det var för att hon inte trivdes. Och på måndag sa hon att hon kände sig utanför som den enda vita personen, och istället för att hantera det så sprang hon därifrån. Det var så himla typiskt. Jag kände för att säga ’welcome to my world’.”

Kompisen som valde att lämna festen markerade således för Maria att hon inte var villig att delta i sociala sammanhang där hon inte hade tolkningsföreträdet och var en del av

majoriteten. Paralleller kan dras till Lisas erfarenheter som barn av barnen inte ville leka hemma hos henne. I båda fallen rör det sig om en vägran av andra att delta i de svarta barnen och ungdomarnas liv på lika villkor. Medvetenheten om att behandlas orättvist finns, och Maria, inte olikt ett flertal andra intervjuade ungdomar, upplever att även om hennes upplevelse inte kommer erkännas av den som utsätter henne för den, kan hon söka stöd hos andra personer vid ett senare tillfälle. Motstånd och försök att säga ifrån förekommer också som en strategi, av varierande omfattning. Isabella berättar hur hon bemöter offentligt misstänkliggörande genom att offentligt demonstrera att den är utan grund:

”Jag och min kompis var på konsum och hon handlade. Jag höll mobilen i handen och stoppade den fickan. Sen tar jag upp en dajmchoklad, tittar på den och lägger sedan tillbaka den. Då hade kassörska sett att jag stoppade mobilen i fickan och måste ha trott att det var chokladen. Sen så tittar kassörskan väldigt konstigt på mig medan hon klickar av varorna. Sen när jag går förbi säger hon, ’ta ut det där du har i fickan’ och då svarar jag ’menar du min mobil eller?’. Hon sa det väldigt högt så att alla skulle höra, jag var skitarg, jag tog fram mobilen och visade henne, sen gick jag därifrån och det var pinsamt.”

En återkommande erfarenhet bland ungdomarna är dock att djupare diskussion av till exempel misstänkliggörandets rasistiska grunder, som i exemplet ovan, eller andra, ännu mer allvarliga incidenter, tystas ner. Peter, som har blivit utsatt för hatbrott, och valde att polisanmäla det ena, och prata med sin arbetsgivare i det andra fallet, anser att hans erfarenheter har lärt honom att det är lönlöst att försöka söka upprättelse:

”Jag har lärt mig att släppa saker, för man vet att det inte leder någonvart. Det bara tystas ned.”

Ytterligare en strategi som ungdomarna har vittnat om att de använder är att kräva sin rätt, såväl i ord som beteende. Några exempel finns i avsnittet 4.1.5, där såväl Robel som David kräver sin rätt att betrakta genom att titta på polisen, en handling som paradoxalt nog inte är socialt acceptabel. Ytterligare ett exempel bistår Amanda oss med. Vid frågor om ursprung svarar hon att hon är svensk. Genom att insistera på sin svenskhet trots hudfärgen och omgivningens enträgna frågor tar hon sig ett utrymme hon vanligen förvägras som svart och svensk. Även Miriam säger ifrån, eller ”bråkar” som hon själv uttrycker det:

”Jag har inte haft några problem, men jag tror att det beror på att jag har bråkat. Folk orkar inte bråka.”

Linda är ytterligare en person som redovisat hur hon gör motstånd. Hon berättar hur hon står på sig i ett samtal med rektorn på hennes skola om vad som är ett acceptabelt språkbruk:

”Det var en kille i min skola som sa neger och då sa jag till honom att ’du vet att jag kan anmäla dig?’ och då blev han lite skraj. Jag gick till rektorn och berättade vad som hade hänt och då sa rektorn: ’när jag var lika ung som du var det ok att säga neger’. Och då sa jag till henne att det handlade om vad som hade hänt mig nu, och inte vad som hände för 30 år sen. Jag kände bara att kan hon fokusera på vad som hade hänt mig? [...] Sen sa hon: ’du kommer alltid att vara svart, och du kommer att bli bemött så här hela ditt liv. Då sa jag ’när jag går till skolan, ICA eller över gatan då kommer jag inte att bli bemött så här. Ingen säger neger. Varför ska du säga till mig hur jag ska bli behandlad när du inte ens kan ta tag i

det'. Jag tänkte vem är du att säga till mig hur mitt liv kommer att se ut och hur jag kommer att behandlas. Du kan inte ens säga till killen som kränkte mig.”

Att kränkningar förekommer och att de dessutom sanktioneras, eller tystas ner av personer som många gånger befinner sig i en auktoritetsställning utgör en allvarlig begränsning i de strategier som är tillgängliga för de intervjuade ungdomarna. Söka trygghet, undvika våldshandlingar, försöka finna lugnet om och när man tystas ner, säga ifrån i den mån det går är några möjligheter. Samma person som vid ett givet tillfälle säger ifrån kan vid nästa tillfälle välja att försöka låta bli. Men om något ska sägas sammanfattningsvis om den vanligaste förekommande strategin bland de vi har intervjuat är det nog att ungdomarna så långt det är möjligt försöker hitta trygghet genom social gemenskap, vilket inte är alltid enkelt i sociala sammanhang där olika etniska grupper är dåligt representerade, och när gemenskap kan utlösa negativa och till och med kränkande reaktioner från det omgivande samhället.

4.3.2 Anmälning av rasism och diskriminering

Anmälning av rasism och diskriminering kan tänkas kunna ske via olika instanser. I vår tolkning har vi noterat två typer av anmälningar som ungdomar har gjort vid ett eller flera tillfällen. Den första typen av anmälningar, eller klagomål, är till lärare eller arbetsgivare, och det är i denna instans som intervjupersonerna har blivit avrådda från att fortsätta driva frågan vidare. För ungdomarna, är vuxna som finns runt omkring dem, i skolan, hemma, de primära auktoritetsfigurer som man bör kunna vända sig till. Ibland kan föräldrar få igenom förändringar i skolmiljön. När Miriam precis hade anlänt till Sverige upplevde hon blickarna från omgivningen och de integritetskränkande berörningar som väldigt besvärande. Något hon påtalade för sin pappa som i sin tur agerade:

”Jag tycker att det var jobbigt och vände mig till min pappa och berättade för honom att jag tyckte att det var jobbigt. Att barnen drog i mitt hår. Barnen och barnens föräldrar kallades till möte. Sen gick det jättebra.”

Andra erfarenheter av auktoriteter i ens omedelbara miljö tenderar att vara negativa. Annas erfarenhet av att vända sig till sin arbetsgivare för att få slippa behandlas rasistiskt av sina kollegor är att hon inte blir bemött:

”Då fanns det jag och en annan tjej som var utlänning [på avdelningen]. Och så fanns det en man, han skrek, kan ni klocka, finns det klockor där ni kommer ifrån... och vi anmälde det hos chefen. Chefen gjorde ingenting. Han slutade, och jag sa till den nya, och jag sa att jag inte orkar vara på den avdelningen, där de snackar om utlänningar. Jag fick hitta en tjänst, och ville flytta och fick göra det. När hon frågade mig varför, så sa jag som det var.”

Den andra typen av anmälningar som är mycket mer sällsynt bland de intervjuade är att anmäla till berörda myndigheter, såsom Peters polisanmälan. I flera fall rörde det sig om rena kunskapsluckor om tillvägagångssättet, hur man borde gå tillväga för att anmäla en diskriminerande handling till andra instanser än arbetsgivare eller lärare. Något mer allvarligt menar vi är de utsagor som vittnar om upplevelsen av det meningslösa att anmäla. För det andra, och kanske viktigaste, tycks det finnas en misstro mot att de skulle bli trodda. Anna ger uttryck för detta:

”Jag känner att jag måste bevisa allt. Jag tänker alltid kommer de att ta det på allvar när en svart tjej kommer dit. Därför vill jag ha starka bevis.”

Anna tror inte att hon skulle bli betrodd om det vore så att det skulle handla om ”ord mot ord”. Denise som inte heller hon har vidtagit åtgärder undrar vid närmare eftertanke om hon gjorde rätt:

”Nej, jag har aldrig anmält något. Jag borde ha anmält min gamla skola och lärarna där, för när jag sa att någon kallade mig neger sa dom ”men du är ju det”. Jag tänkte ’ja ja, det är nog över’. Men grejen är ju skolan är kvar. Det är nya ungar, men det är säkert samma sak.”

Denise uttrycker dels att de institutionella mönster hon brottades med som barn i den skola hon gick i nog kvarstår, men uttalar samtidigt förhoppningar om att kunna förändra för generationen som kommer efter henne genom att anmäla. Vad gäller möjligheterna att förändra inte bara framtiden utan även samtiden finns det exempel på såväl optimistiska som pessimistiska hållningar i vårt material. Intressant nog går det att härleda den optimistiska synen direkt till den senaste tidens fällningar i krogdiskrimineringsmålen. Flera av ungdomarna var medvetna om de ärendena där krogar hade fällts för diskriminering. Även om det själva inte hade fått upprättelse för de otaliga gånger de upplevt att ursäkter som fiktiva gästlistor utgjort ett hinder för de i krogkön, bidrog uppmärksamheten i media till att ungdomarna kände att någon hade satt ord på för de redan kända företeelserna. Viktigt att poängtera är således att det inte var förekomsten av krogdiskriminering som hade blivit känd för dem, den hade de tyvärr alltför många referensramar till. Snarare var det en signal från samhället om att diskriminering inte accepterades som ingav hopp. Av de vi har intervjuat var det Peter som hade försökt anmäla vad han uppfattade vara en rasistisk handling två gånger. Inte till diskrimineringsombudsmannen, utan till den institutionen där kränkningen skeddes respektive till polisen (se avsnitt 4.1.6):

”Inget gjordes. Det var för mig en tydlig signal om att vissa är värda mer än andra. Tyvärr har jag lärt mig hålla en låg profil, man blir upprörd, men jag vill inte dra igång något. [...] Jag skulle bara anmäla om jag ser att det finns ett fall som gett resultat.”

Ungdomarna efterlyser således en tydlig signal. En tydlig röst som meddelar att de är lika värda och att de kränkningar som sker inte kommer att tystas ned. Den kompakta tystnad de möter och ett förnekande av rasismen upplevs som mest kränkande är de flesta av ungdomarna.

4.3.3 Förebilder

De intervjuade ungdomarna har en del olika föreställningar om platser där det finns möjligheter för personer med liknande bakgrund att inneha bättre positioner än de har i det svenska samhället. En del anser att länder i Afrika, samt USA eller i synnerlighet England skulle erbjuda dem möjligheter att delta i samhällslivet på lika villkor. Samuel och Thomas, till exempel, menar på att det är där som negativ särbehandling skulle upphöra:

”Det är bättre i Afrika för svarta, dem behöver inte känna sig som annorlunda. England och USA är också bättre för svarta. När jag var i England, kände jag mig som vanlig, jag behövde inte känna mig annorlunda.”

Länderna fungerar således både som platser dit ungdomarna kan tänka sig flytta till, men även som platser där förebilder hämtas från. Flera av ungdomarna nämner specifikt populärkulturella gestalter som förebilder. David utvecklar här sina tankar om förebilder:

”Jag minns när jag blev musikintresserad, på mellanstadiet och högstadiet när man kände sig som mest utsatt. Jag minns att jag lyssnade på Hip Hop, Run DMC, Public Enemy, jag hade några skivor med det. Väldigt hård hårdrock, politisk hårdrock, Anthrax. Det var medvetenhet man sökte, någon typ av rättvisa. Och så Jimi Hendrix, dels för att han var svart och spelade gitarr och rock, den mixen. Det kommer jag ihåg väldigt starkt. Kanske inte musikaliskt utan just den mixen.”

Sandra lägger ett delvis annat perspektiv på fenomenet med förebilder. Hon ifrågasätter huruvida det överhuvudtaget är möjligt eller ens önskvärt med förebilder. Genom att problematisera vad det skulle krävas av samhället för att en person med afrikansk bakgrund skulle med Sandras ord ”ha möjligheter att göra det mesta av sitt liv” landar hon i att rollen som förebild nog är en omöjlig position:

”Jag vet inte om jag har några förebilder. Min förebild är... jag har ingen specifik förebild, för att alla människor jag känner, jag kan inte bli som dem. Jag kan inte bli en rik svensk kvinna. Jag kan se upp till min mamma för att hon jobbar jättemycket för att det ska bli bättre, men jag vill inte heller bli en kvinna som jobbar för att det ska bli bättre. Jag vill vara en kvinna som har det bra. Jag vill bli en afrikansk kvinna som har möjligheter att göra det mesta av mitt liv och möjligheter att göra det mesta av mina barns liv, och det gör inte min mamma. För att hon går runt och kämpar och får huvudvärk, och blir diskriminerad på bussen, sen kommer hon tillbaka igen, och springer runt och diskuterar och pratar med politiker. Man blir trött på det också, ansvaret ska inte ligga på några enstaka individer, att de ska ta på sig ansvaret att hjälpa en hel ras. Och därför saknar jag förebilder, det blir hopplöst. Det låter jättehemskt. Just nu så känns det som om man antingen ska vara rebellen, som går runt och kämpar och får bakslag, och det är en huvudvärk, eller så ska man försöka passa in, prata ren svenska, klä sig korrekt, duktig, snäll, hämta kaffe åt alla på jobbet, och det vill man inte heller göra. Man kan inte bli den svenska kvinnan, man kan bara hämta kaffe på jobbet. Det är många människor som spelar den rollen, afrikaner, som drar skämt, man kan inte vara en seriös människa som blir respekterad.”

Sandras observation är träffande; det är svårt att väljer förebilder då många av de förebilderna som finns tillgängliga är tillgängliga enbart för de som delar deras samma privilegierade position i samhället. De förebilder som är möjliga att välja, såsom Sandras ihärdigt kämpande mor, är betungade individer, som bär hela samhällets ansvar på sina axlar. I ett val mellan underordning och ett liv av oändlig kamp, kräver Sandra möjligheten av att välja en tredje, egen väg.

4.3.4 Framtiden

Att växa upp innebär för det stora flertalet människor i Sverige att möjligheterna att förverkliga sina liv ökar. För andra innebär det istället att hindren i ens väg ständigt ökar.

Sandras försök att möta framtiden med försiktigt tillförsikt fick inleda vår berättelse, de är väl värda att upprepa:

”Jag känner att jag kan göra precis vad som helst. Jag kanske är en romantiker, men jag känner att jag kan göra precis vad jag vill. Det kan vara svårt, jag är svart, och det har så många människor talat om för mig. Det kommer att vara en utmaning, men jag känner att jag är redan så van vid att allting ska vara en utmaning hela tiden. Det enda är att jag, om jag någon gång i livet skulle se tillbaka och känna att ingen känner mig, ingen vet vem jag är. Alla vänner, pojkvänner, arbetskamrater ser mig som ’den svarta kvinnan från Afrika’, istället för att se mig som den person jag är, som alla andra, som har ett namn, ett ursprung, hund, katt, medan jag ses som den där afrikanen, det tycker jag är lite kusligt.”

Ungdomarna i vår studie kommer att ta sig rätten att göra sig hörda. Sorgligt nog tror majoriteten av de att det bara kan ske utanför Sveriges gränser. De är färgade av sina erfarenheter, färgade av Sverige. Vi låter Peter avsluta:

”Hela tiden återkommer det här att man är mindre värd, och det är nu som jag är vuxen som jag förstår varför jag inte tänkte på det här förut. För då är man inte lika hotfull, ungdomar är inte lika hotfulla mot samhället ännu.”

5. Slutdiskussion

Studiens resultat

De erfarenheter ungdomarna och de unga vuxna med afrikansk bakgrund har av diskriminering och rasism består av två samspelande mekanismer eller nivåer. Den första nivån består utav särskilda former av rasism och diskriminering som riktas mot personer som identifieras som svarta eller afrikaner. Den andra nivån består utav en institutionell nivå; det är genom olika institutioner såsom skolan eller myndighetskontakt, som rasism och diskriminering får ökad styrka – om den utövas av auktoritetspersoner såsom poliser eller lärare, och också långvariga konsekvenser i form av t ex lägre betyg eller minskad anmälningsbenägenhet.

Rasism och diskriminering av svarta ungdomar och unga vuxna sker genom tre specifika former av kränkningar – rasifierat språkbruk, kränkningar av fysisk och personlig integritet, samt utpekande/särskiljande behandling. Det som särskiljer dessa former av rasism från diskriminering riktad mot andra grupper är dels den centrala rollen fenotypen, dvs. hudfärg och hår, har vid utövandet av kränkningar och dels användandet av skällsord som är härledda från en rasbiologisk terminologi, och som ringar in svarta, eller afrikaner som en särskild ras. Dessutom används även andra former av utpekanden, med Afrika som referens för att särskilja och kränka.

Integritetskränkningar förtjänar en egen diskussion. Ungdomarnas erfarenheter som vi har redovisat i rapporten omfattar flera grader av våldsamhet i form av kränkningar av fysisk integritet. Att ta i håret eller vidröra kroppen utan tillåtelse är den mildaste formen. Dessa kränkningar har också en genusdimension, där tjejer och unga kvinnor utsätts för kränkningar av ens integritet genom sexuella trakasserier, medan killar och unga män utsätts för fysiskt våld. Det vore dock förhastat att anta att fysiskt våld är begränsat till killarna. Bland de erfarenheter om trakasserier och våld vi har tagit del av finns det berättelser om våld även mot tjejerna. Detta, tycker vi, tyder på en dubbelutsatthet bland kvinnor.

Alla dessa upplevda rasistiska kränkningar sammantaget med diskrimineringen av ungdomarna tyder på allvarliga inskränkningar i intervjupersonernas möjligheter att delta i samhällslivet, i skolarbetet och i arbetslivet. För de intervjuade ungdomarna formas en avsevärd del av förutsättningar för deltagandet i samhällslivet i skolan. Där erfar ungdomarna dels social utslutning och kränkningar, som innebär att de sociala nätverk som många etablerar under skolåren inte kan utvecklas på samma sätt, samtidigt som möjligheter att konkurrera om arbete och söka sig vidare till högre utbildning minskas genom samspel mellan diskriminering från lärarnas sida och motivationsproblem som orsakas av den negativa psykosociala miljön.

Vi har sammanställt de typer av diskriminering och rasism samt kränkningarnas specifika utfall i de av intervjupersonerna utpekade institutioner i tabell 1 nedan. I vårt material finns det indikationer på att andra diskrimineringsgrunder, utöver könsdiskriminering, samspelar med för gruppen afrikaner specifika kränkningar, exempelvis islamofobi och/eller etnisk diskriminering på grundval av utländsk bakgrund.

	Skolan	Arbetslivet	Det offentliga rummet och offentlig service	Media
Rasistiskt språkbruk och negativa Afrika-metaforer	Rasistiskt språkbruk sanktioneras av lärare	Rasistiskt språkbruk vanligt förekommande bland kollegor samt klienter/kunder Åtgärd från arbetsgivaren finns ej	Rasistiskt språkbruk vanligt förekommande i form av kommentarer; vägran att acceptera att personer med afrikansk bakgrund talar svenska	Negativa Afrika-metaforer; utpekande av hudfärg
Integritetskränkningar	Sexualiserande uttalanden bland lärare, Otillåten fysisk nergångenhet bland skolbarn – hår och kropp	Otillåten närgångenhet, Otillåten fysisk närgångenhet – beröring av kropp och hår	Sexuella trakasserier av svarta tjejer/kvinnor	
Uteslutning och undvikande	Hög statusskola – informella uppmaningar att sluta; Social utfrysning	Uteslutning från högstatus jobb och positioner med ansvar,	Ifrågasättande av rätten att vistas i vissa sociala rum; krograsism; ingen service gällande hår- och hudvård	Brist på svarta personer i media
Kriminalisering	Skolan kriminaliserar alternativt drogtestar svarta elever; skolan straffar elever som protesterar mot rasistiskt språkbruk		Spontana poliskontroller och förhör, övervakning i det offentliga rummet av t ex butikspersonal Anklagelser om stöld i butik	Svarta framställs ofta som kriminella alternativt kriminella som är svarta pekade ut i media
Våld		Svarta lärare misshandlas av sina elever.	Väktare misshandlar svarta ungdomar; Rasistiskt hatbrott	

Tabell 1. Upplevelser av diskriminering och rasism i olika institutioner

Tabellen berör institutioner som idag är möjliga att reglera utifrån en uppsättning formaliserade regler och krav på offentlig granskning. Samma diskriminerings- och kränkingsmekanismer berör dock de intervjuade personernas privata och informella sfär. Våra intervjupersoner upplever att de betraktas som mindre accepterade och mindre önskvärda som potentiella partners i kärleksrelationer med personer med en annan etnisk bakgrund. Inträdesmöjligheter in i sociala nätverk och familjer genom sin roll som någons partner upplevs således som begränsade. Där återkommer genusdimensionen, på så sätt att även om tjejer och killar upplever en generell uteslutning från relationssfären, så är tjejernas erfarenhet att även inkluderingen kan medföra allvarliga risker att behandlas på ett kränkande sätt inom relationen. Detta i sin tur tyder på hur könsstereotyper samspelar med rasistiska stereotyper. Tjejerna upplever risker att utsättas för sexualiserat våld inom relationer, men även inom det offentliga rummet. Killar och unga män, däremot, misstänkliggörs i högre grad i det offentliga rummet genom att förknippas med fara och bristande självkontroll.

Upplevelser av kränkningar, men också av livsvillkoren som de intervjuade ungdomarna återger är mycket oroväckande. Det går inte att påstå att kränkningarna är koncentrerade till en viss arena; snarare kännetecknas rasistiska kränkningar av en förnekelse av den kränkta personens upplevelse och kränkningarna betraktas således som legitima och normala i de intervjuade personernas omgivning. Vad finns det då för strategier som ungdomarna använder sig av för att förbättra eller lindra livssituationen och på så sätt erhålla upprättelse? Vi har funnit det vara fruktbart att skilja på vad vi har kallat för *individuella*, *sociala* samt *rättsliga* strategier. Dessa återfinns i tabell 2 nedan. De individuella strategierna inbegriper den omedelbara reaktionen, och individen kan välja att använda sig av olika strategier i olika situationer. Däri finns också individuella strategier av övergripande art – som att välja undvika vissa orter eller välja vissa förebilder. De interpersonella, eller sociala strategierna berör intervjupersonernas omedelbara sociala omgivning, där de söker stöd och åtgärder. Slutligen finns det rättsliga strategier, där ungdomarna kan söka upprättelse genom att anmäla händelsen till en myndighet.

Individuella strategier	<ul style="list-style-type: none"> - att ignorera kränkningar och undvika konfrontation - att fundera på orättvisan för att ta upp vid ett senare tillfälle - säga ifrån - att undvika småstäder som bosättningsort - att välja förebilder som representerar rättvisa och framgång
Interpersonella/sociala strategier	<ul style="list-style-type: none"> - att välja vänner med samma bakgrund - att vända sig till egna föräldrar - att vända sig till arbetsgivaren - att vända sig till läraren/skolrektor
Rättsliga strategier	<ul style="list-style-type: none"> - att vända sig till polisen

Tabell 2. Ungdomarnas strategier

Inventering av tillgängliga strategier visar att det finns en social barriär som underminerar ungdomarnas försök att kräva likabehandling. Närmare, det är oftast när anmälning av rasism och diskriminering når lärare, skolledningen, arbetsgivare eller polisen som fortsatta åtgärder

förhindras. Detta ser vi som ett allvarligt problem då det är alltid näst intill omöjligt att kräva likabehandling som individ när ens krav inte erkänns av ens omgivning och auktoritetspersoner i den. Med andra ord, arbete mot negativ särbehandling kräver att det arbetet är förankrat i de samhällsinstitutioner där negativ särbehandling förekommer, och att diskriminering i dess olika former, exempelvis rasistiska skällsord, inte tolereras och inte tillåts av lärare och arbetsgivare. Vidare, negativ särbehandling som ungdomarna upplever i relation till polisen är ett allvarligt hot mot rätts säkerheten. Polis myndighetens uppgift är samhällsservice till alla samhällsmedborgare och inte till vissa samhällsskikt. Ungdomarnas berättelser tyder på att polis myndigheten saknar förtroende bland unga personer med afrikansk bakgrund.

Slutligen, framtidsvisioner och reflektioner kring förebilder som ungdomarna delar med sig tyder på en stark önskan av att delta i samhället på lika villkor och kunna bli betraktad som en likvärdig samhällsmedborgare jämte alla andra. Där ser många ungdomar att framtiden riskerar innebära att de blir hänvisade till en underordnad position, oavsett utbildningsbakgrund, i det svenska samhället, då den dominerande föreställningen om en svensk medborgare inte inbegriper en person med afrikansk bakgrund. Därför funderar många på att i framtiden flytta till England, USA eller Afrikanska länder. Diskriminering har, med andra ord, ett högt samhällsekonomiskt pris som Sverige riskerar att få betala.

En avslutande reflektion

Peters tankar kring betydelsen av att växa upp som en person med afrikansk bakgrund i Sverige framstår som passande sista observation för denna delrapport. Ungdomarna, enligt Peter, utgör inte lika stort hot som vuxna personer med afrikansk bakgrund, och således ökar omfattningen av diskrimineringen och rasismen i takt med att man växer upp och deltar i allt fler samhällsinstitutioner. Peters utsaga utgör en inledning till de frågeställningar som behandlas i delrapport 2, om de vuxnas med afrikansk bakgrund upplevelser av diskriminering och rasism. Samtidigt kan man fråga sig vari ligger hotet som Peter refererar till. Svaret är nog det som Abdul kallar för bristande ärlighet – majoritetssamhällets önskan om att få fortsätta att negativt särbehandla gruppen afrikaner, att insistera på rätten att bruka rasistiskt språk utan att behöva konfronteras med vare sig påpekandet av det rasistiska innehållet i dessa handlingar eller krav på förändring.

Referenser

- Andersson, Roger (2002) "Boendesegregation och etniska hierarkier" i Lindberg, Ingemar (red.) *Det slutna folkhemmet. Om etniska klyftor och blågul självbild*. Stockholm: Agora
- Beasley, Chris (1999) *What is feminism? An introduction to feminist theory*. London: Sage
- Blomqvist Rodrigo, Paula (2005) *Närvarons politik och det mångetniska Sverige. Om att ta plats i demokratin*. Göteborgs Universitet: Förvaltningshögskolan
- Brune, Ylva (2004) *Tre studier i journalistik om "invandrare", flyktingar och rasistiskt våld*. Göteborgs universitet: Institutionen för Journalistisk och Masskommunikation
- Dahlstedt, Magnus och Ingemar Lindberg (2002) *Det slutna folkhemmet. Om etniska klyftor och blågul självbild* i Lindberg, Ingemar (red.) *Det slutna folkhemmet. Om etniska klyftor och blågul självbild*. Stockholm: Agora
- de los Reyes, Paulina, Irene Molina och Diana Mulinari (red.) (2002) *Maktens (o)lika förklädnader. Kön, klass & etnicitet i det postkoloniala Sverige*. Stockholm: Atlas
- de los Reyes, Paulina och Mats Wingborg (2002). *Vardagsdiskriminering och rasism i Sverige: en kunskapsöversikt*. Norrköping: Integrationsverket
- de los Reyes, Paulina & Diana Mulinari (2005) *Intersektionalitet. Kritiska reflektioner över ojämlikhetens landskap*. Malmö:Liber
- Essed, Philomena (1991) *Understanding everyday racism: an interdisciplinary theory* Newbury Park: Sage
- Johnson, Michelle T (2004) *Working While Black: The Black Person's Guide to Success in the White Workplace*. Chicago: Chicago Review Press
- Lange Anders (1999) *Invandrare om Diskriminering IV. En enkät- och intervjuundersökning om etnisk diskriminering på uppdrag av Diskrimineringsombudsmannen*, Stockholms Universitet: CEIFOs skriftserie
- Loomba, Ania (1998) *Colonialism/Postcolonialism*. London, New York: Routledge
- Lykke, Nina (2005) Nya perspektiv på intersektionalitet. Problem och möjligheter. *Kvinnovetenskaplig tidskrift* 2-3: 7-18
- Molina, Irene (1997) *Stadens rasifiering: boendesegregation i folkhemmet*. Uppsala Universitet: Kulturgeografiska institutionen
- Neergaard, Anders (2002) "Arbetsmarknadens mönster- om rasifierad segmentering i Lindberg, Ingemar (red.) *Det slutna folkhemmet. Om etniska klyftor och blågul självbild*. Stockholm: Agora
- Pripp, Oscar (2001) *Företagande i minoritet. Om etnicitet, strategier och resurser bland assyrier och syrianer i Södertälje*. Botkyrka: Mångkulturellt centrum

- Prasad, Pushkala (2005) *Crafting qualitative research. Working in the postpositivist traditions*. Armonk, New York, London: M.E. Sharpe
- Schierup, Carl-Ulrik och Sven Paulson (red.) (1994) *Arbetets etniska delning. Studier från en svensk bilindustri*. Stockholm: Carlssons Bokförlag
- Schmauch, Ulrika (2006) *Den osynliga vardagsrasismens realitet*. Umeå: Umeå Universitet
- Young, Robert J. C. (1995) *Colonial desire: hybridity in theory, culture and race*. London, New York: Sage
- Van Dijk, Teun A. (1993) *Elite discourse and racism*. Newbury Park, London, New Delhi: Sage
- Weedon, Chris (1999) *Feminism, theory and the politics of difference*. Oxford: Blackwell Publishers
- Wolcott, Harry F. (1995) *The art of fieldwork*. Walnut Creek, London, New Delhi: AltaMira Press

- Bilaga 1 -

Intervjuer

Pseudonym	Ålder	Bosättningsort	Ursprungsland
Abdul	16	Göteborg	Eritrea
Aisha	20	Göteborg	Somalia
Alexandra	18	Stockholm	Sudan
Amanda	17	Stockholm	Tanzania
Amir	25	Malmö	Somalia
Anna	28	Malmö	Uganda
Caroline	18	Stockholm	Eritrea
Christina	18	Stockholm	Gambia/Trinidad & Tobago
Danielle	20	Göteborg	Kap Verde
David	31	Malmö	Etiopien
Denise	20	Göteborg	Sydafrika/Finland
Doreen	20	Göteborg	Uganda
Emma	17	Stockholm	Uganda
Helen	18	Stockholm	Somalia
Isabella	18	Stockholm	Eritrea
Jacob	17	Göteborg	Eritrea
Johannes	23	Göteborg	Eritrea
Linda	17	Stockholm	Kenya
Lisa	26	Stockholm	Uganda
Maria	21	Stockholm	Eritrea
Michael	17	Göteborg	Gambia
Miriam	28	Göteborg	Somalia
Mohammed	17	Göteborg	Gambia
Patrick	16	Göteborg	Uganda
Peter	31	Stockholm	Uganda
Rickard	17	Göteborg	Colombia
Robel	17	Göteborg	Eritrea
Samuel	16	Stockholm	Uganda
Sandra	21	Malmö	Uganda
Sara	15	Stockholm	Uganda
Stephen	16	Göteborg	Gambia
Tamara	18	Stockholm	Eritrea
Thomas	18	Stockholm	Uganda

- Bilaga 2 -

Intervjuteman

- 1. Bakgrund: ålder, bosättningsort, födelseland samt föräldrars födelseland, sysselsättning**
- 2. Erfarenheter av diskriminering i Sverige och eventuell hantering av dessa. Möten med specifika institutioner: skolgång och/eller arbetsliv, fritid, relationer, offentliga rum, media och myndigheter.**
- 3. Stödformer**
- 4. Kunskap om åtgärder som kan vidtas/åtgärder som har vidtagits med anledning av diskriminering**
- 5. Synen på situationen i Sverige och andra länder**
- 6. Framtidssyn**

- Bilaga 3 -

Typ av kränkning	Uttrycksformer
Rasistiskt språkbruk och negativa Afrika-metaforer	<ul style="list-style-type: none"> - bruk av rasbiologiska termer - anspelning till andra arter, e.g. apor - uttalanden och skämt om svart hudfärg samt krusigt hår - negativa och nedlåtande uttalanden om Afrika
Integritetskränkningar	<ul style="list-style-type: none"> - otillåten beröring - otillåten närgångenhet - sexuella inviter och sexuella trakasserier av tjejer/kvinnor
Uteslutning och undvikande	<ul style="list-style-type: none"> - exkludering från informella sociala grupper - exkludering från andras hem - ovilja att besöka personers med afrikansk bakgrund hem - ovilja att ha relationer med svarta killar/män - uteslutning från serviceverksamhet rörande hud/hår - bristande medial representation - krograsism - uteslutning från hög status positioner
Kriminalisering	<ul style="list-style-type: none"> - övervakning av väktare - förhör och undersökning av polis
Våld	<ul style="list-style-type: none"> - hatbrott med rasistiska motiv - övervåld polis/vakter